

НЕКА РАЗМАТРАЊА О ВЛАТКОВИЋИМА, КРАЈИНИ И ЗАОСТРОГУ

Др Невен Исаиловић, мср Александар Јаковљевић
Историјски институт, Београд

Апстракт: Породица Влатковића (пре тога називана Богавчићима, Радивојевићима, Јурјевићима итд.) била је једна од значајнијих босанских великашких породица, а због близине њихових поседа Дубровнику уједно и једна од боље документованих, али слабије проучених. У последње време поново је доспела у жижу интересовања медиевиста, пре свега оних оријентисаних на грађу из Дубровачког архива. Но, и неки други извори говоре о деловању овог властеоског рода, отварајући често бројне дилеме. У овом раду покушали смо да систематизујемо и ревидирамо старе и понудимо неке нове закључке на основу извора из Дубровника, фрањевачког манастира у Заострогу, те грађе турске, угарске и млетачке провенијенције. Посебна пажња посвећена је питању баштинских поседа Влатковића у Крајини (Макарском приморју и његовом залеђу) и питању учешћа овог рода у утемељивању фрањевачке заједнице у Заострогу.

Кључне речи: Влатковићи, Заострог, Крајина, Макарско приморје, Жарко Влатковић, Тадија Влатковић, Августин (Андрија) Влатковић, фрањевци, августинци, средњи век.

У историографији је утврђено да су се баштински поседи Влатковића, барем у XV веку (ако не и раније), налазили на простору жупа Велика, Растока и Лука које су тада биле у саставу Хумске земље.¹ Ради се о подручјима која су припадала некадашњим општинама Метковић, Вргорац и Плоче у Хрватској и данашњој општини Љубушки у Босни и Херцеговини. Судаћи према дубровачким подацима, двор војводе Павла Јурјевића се 1419. налазио на Језерцима, што се несумњиво односи на два периодична језера уз саму границу Хрватске и Босне и Херцеговине по којима се данашња општина у којој се налазе (некада

¹ С. Мишић, *Хумска земља у средњем веку*, Београд 1996, 25–27, 29–30, 32–33, 35–36, 38, 263–270; Р. Anđelić – М. Sivrić – Т. Anđelić, *Srednjovjekovne humske župe*, Mostar 1999, 71–160.

део општине Метковић) зове Појезерје.² Језерца одговарају Зајезерчанама које се помињу 1397. као пребивалиште Павловог оца Јурја Радивојевића, Јурјеве мајке Владе и брата Вукића.³ За други центар знамо из повеље Јурја Војсалића Влатковићима из 1434. године (која помиње и њихову власт над деловима Горске жупе, Крајине и Понеретвља) и једне исправе угарске провенијенције из 1466. у којој се војвода Иваниш Влатковић, између осталог, назива и *perpetuus comes de Wrathar*.⁴ Град Вратар, по коме је Иваниш носио племићки предикат, налазио се такође у близини Метковића, у атару села Боровци (општина Кула Норинска), на путу између Нових Села и Подрујнице.⁵ Краљ Дабиша је доделио и село Вељаке (у Жупи Велика или Вељаци), код Љубушког, својој кћери Стани, чија је наследница Владика била супруга Јурја Радивојевића.⁶ Како се тај посед налазио у близини других Јурјевих баштинских поседа може се стећи колико-толико заокружена представа о матичној области Радивојевића (и потоњих Влатковића), а она ће, показате се, бити у сличним оквирима и стотину година касније.

Присуство Влатковића у приморском делу Крајине (данас Макарско приморје) и ширем залеђу Биокова, вероватно датира од времена проширења краља Твртка на ове области, мада за то немамо непосредне доказе, а најкасније од времена новог таласа босанских освајања Далмације и јужне Хрватске започетог између 1398. и 1400. године.⁷

² Н. Исаиловић, *Записници са суђења Михаилу Кабуџићу*, Мешовита грађа (Miscellanea) 29 (2008) 9–10.

³ Т. Smičiklas etc., *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* XVIII, Zagreb 1990, 242.

⁴ F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii*, Vienna 1858, 377–379; E. Laszowski, *Prilozi za povijest bosanskih porodica*, Vjesnik K. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva 19 (1917) 117, 119–120; А. Смиљанић, *Повеља војводе Турђа Воисалића којом потврђује баштинске посjede браћу Турђевићима*, Грађа о прошлости Босне 4 (2011) 117–135.

⁵ М. Vego, *Naselja bosanske srednjevjekovne države*, Sarajevo 1957, 134; R. Dodig, *Grad Vrtar i njegovi gospodari*, Dubrovnik: časopis za književnost, nauku i umjetnost n.s. 9/4 (1998) 71–80; *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља: према писаним изворима*, ред. С. Мишић, Београд 2010, 77; М. Tomasović, *Gotička umjetnost u Primorju, Gorskoj župi i Radobilji u vremenu hercega Stjepana Vukčića Kosače – između stvarnosti i predaje*, Hercegovina: časopis za kulturno i povijesno naslijeđe 3 (2017) 281, 311–313.

⁶ С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише кћерци Стани*, Стари српски архив 4 (2005) 173–192; А. Zilić, *Tragom povelje bosanskog kralja Dabiše kćeri Stani od 26. aprila 1395. godine*, Prilozi Instituta za istoriju 41 (2012) 241–258.

⁷ D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti: sveta kruna ugarska i sveta kruna bosanska 1387–1463*, Zagreb–Sarajevo 2006, 87–102; Н. Исаиловић, *Политика босанских владара према Далмацији (1391–1409)*, Београд 2008, 75–99 (магистарски рад у рукопису).

Током угарске власти над западним Хумом која је трајала од 1357. па најмање до 1382. године, Влатковићи се готово не спомињу, али је вероватно да су све време били ту присутни јер се зна да је стриц Јурја Радивојевића деловао у ширем залеђу Дубровника, а пре 1358. је настрадао у сукобу са Млечанима са Брача.⁸ Такође, Јурај Радивојевић јавља се као сведок једног процеса вођеног пред хумским судијама за време угарске власти (јануара 1371. године).⁹ Стога се може закључити да је овај род барем од половине XIV века, а можда и раније, присутан у западном Хуму, одакле је, по свему судећи, и потекао.

На простору Крајине се у XIII веку помиње скупина локалне властеле, а један од локалних властелина, Одола Преденић, издао је, са групом Крајињана, заклетвену исправу Дубровнику, 1247. године.¹⁰ Ако не и раније, у време доминације хрватског властеоског рода Качића над Омишом огранци тога рода стекли су контролу над великим бројем насеља крајинског (данас Горњег и Доњег – Макарског) приморја. Водећи представници тог рода – Баран и Вукашин Качић, помињу се у више докумената из XV века, а њихов родослов сачувала је и традиција коју су гајили њихови потомци и наследници, међу којима су били Јурај Качић Марковић, кнез Крајине и Августинове Хумске (на прелазу из XV у XVI век), као и Андрија Качић Миошић, аутор значајних дела *Разговор угодни народа словинскога* и *Корабљица*.¹¹ Качићи су се на том простору задржали у свим државним оквирима – под влашћу српских Немањића, хрватских Шубића, босанских Котроманића,

О односу појмова Крајина и Хумска земља видети у: В. Трпковић, *Хумска земља*, Зборник Филозофског факултета у Београду 8–1 (1964) 234–236, 248.

⁸ М. Анчић, *Na rubu zapada: tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*, Zagreb 2001, 74–75, 146; Т. Смићклас етс., *Codex diplomaticus XVIII*, 241–244.

⁹ М. Анчић, *Na rubu zapada*, 75, 258–259. Јурај је био посланик краља Твртка у Дубровнику 1385. године (М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке републике II*, Београд 1964, 216).

¹⁰ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/1*, Београд – Сремски Карловци 1929, 21–23; *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писама Србије, Босне и Дубровника*, књига I (1186–1321), прир. В. Мошин – С. Ћирковић – Д. Синдик, Београд 2011, 179–180.

¹¹ А. Каčić Миошић, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zagreb 1862, 281–286; А. Каčić Миошић, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zagreb 2006, 511–516; *Hrvatski biografski leksikon* 6 (I–Kal), Zagreb 2005, 699–707 (I. Мајнагић); С. Рудић, *Властела Илирског грбовника*, Београд 2006, 155–156; Н. Исаиловић, *Цртице о Качићима у Макарском приморју у XV веку*, Историјски часопис 55 (2007) 119–131.

Косача и Влатковића, хрватско-далматинских банова, млетачких и турских власти.¹²

Успон Радивојевића-Јурјевића, потоњих Влатковића, започео је у време краљевања Твртка I, а значај овог рода порастао је у време краља Дабише, чија је унука Владика, као што је речено, била супруга Јурја Радивојевића.¹³ Није искључено да су већ тада Радивојевићи почели да утичу на прилике крајинског приморја. Збацивање Дабишине супруге и наследнице на трону, краљице Јелене Грубе (1398), само је привремено потиснуло кнеза Јурја из првог плана, јер се он већ од 1399. помиње као удеоник у држању трга Дријева, те као активан борац приликом босанског освајања Далмације, са којим су Сплићани (који су до краја 1402. године држали и Омиш) имали озбиљне сукобе.¹⁴ У наредним годинама, Јурај је успео да преживи политичке потресе који су пратили збацивање краља Остоје и да стекне војводску титулу. Током босанско-напуљске сарадње, избио је у први ред властеле, практично заменивши тепчију Батала у водећем слоју великаша. Његови односи са Хрвојем Вукчићем и Сандаљем Хранићем тада су још били добри и они су молили Млечане да Јурју доделе млетачко грађанство.¹⁵

Када је дошло до промене курса Хрвоја Вукчића крајем 1408. године, међу босанском властелом настао је раздор. Једна повеља, сумњиве традиције, сачувана у латинском преводу и словенском фрагменту, указује на то да су Влатковићи у тренутку Хрвојевог окретања од краља Ладислава Напуљског и приласка краљу Жигмунду Луксембур-

¹² С. Ћирковић, *Народ Качића Јована Кинама*, Зборник радова Византолошког института 32 (1993) 19–34.

¹³ Више о сродницима и потомцима Јурја Радивојевића у: Љ. Ковачевић, *Знамените српске властелске породице средњег века*, Годишњица Николе Чупића 10 (1888) 199–214; М. Динић, *Дубровачки трибути. Могориш, Светодмитарски и Конаваоски доходак и Провиђиун браће Влатковића*, Глас СКА 168 (1935) 251–257 (=исти, *Из српске историје средњег века*, Београд 2003, 750–755); Б. Храбак, *Херцеговачки Влатковићи од 1471. до 1537. године*, Из старије прошлости Босне и Херцеговине III, Београд 2004, 217–224; С. Рудић, *Босанска властела у XV веку*, Београд 2004, 110–112; С. Рудић, *О потомцима војводе Јурја (Бурђа) Радивојевића – прилог родослову Влатковића*, *Spmenica akademika Marka Šunjića* (1927–1998), ur. D. Lovrenović, Sarajevo 2010, 233–241; С. Рудић, *Повеља краља Стефана Дабише*, 176–183, 192.

¹⁴ Ђ. Тошић, *Трг Дријева у средњем вијеку*, Сарајево 1987, 120; Н. Исаиловић, *Повеља краља Стефана Остоје Сплићанима*, Стари српски архив 9 (2010) 167–186; М. Анчић, *Na rubu zapada*, 75–76; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 87, 102.

¹⁵ S. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike V*, Zagreb 1875, 107–110; G. Valentini, *Acta Albaniae Veneta saeculorum XIV et XV*, pars II, tomus V, Palermo – Venezia – Roma – München [1969], 93–98; M. Ančić, *Na rubu zapada*, 75–76.

шком, подржали смену Твртка II и поново постали присталице краља Остоје, који је већ 1406/1407. настојао да се из Бобовца, где је боравио под заштитом угарске посаде, упути ка Хуму и Дубровнику.¹⁶ Остоја је, наводно, издао повељу којом је Радивојевићима доделио комплетну Крајину од Неретве до Цетине, са Власима, и бројне околне жупе на простору западног Хума, од Јадранског мора, па све до планине Чврнице. Иако се у аутентичност овог документа сумња, може се десити да је његов садржај, барем делом, веродостојан и да је Остоја тиме хтео Јурју Радивојевићу и његовом брату Вукићу доделити практично читав простор који су они касније заиста и контролисали.¹⁷ Иако би се могло помислити да је неки фалсификатор само хтео да у прошлост помери каснија проширења територије Влатковића, можда напад, који је највероватније Хрвоје извршио на браћу Радивојевиће у првој половини 1409. године, сведочи о томе да су они заиста, уз Остојину подршку, покушали да уђу у Хрвојеву интересну сферу и у посед додељених им области.¹⁸ Штавише, Иваниш и Жарко Влатковић су крајем 1471. и почетком 1472. два пута тражили од Дубровчана да им пошаљу препис неке Остојине повеље (сасвим могуће управо ове), али су они то одбили да учине.¹⁹ Ћирилски фрагмент и комплетна латинска прерада који су данас сачувани потичу, пак, из старог омишког архива који су контролисали Млечани.²⁰

Иако су Јурај и Вукић у том метежу нестали са историјске позорнице, а начин на који су окончали живот није нам познат, њихови наследници остали су на својим баштинама у Величкој и Расточкој жупи, столујући у Језерцима 1419. године.²¹ У исто време, у изворима се у крајинском приморју све чешће срећу већ поменути Баран и Вукашин Качић (Вукачић), познати по пиратерији, које је краљ Остоја ослободио власти свих Хумљана и обдарио поседима повељом из 1417.

¹⁶ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/1, 269–270, 272, 436–437, 470; D. Lovrenović, *Na klizištu povijesti*, 132–133.

¹⁷ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 385–386; G. Alačević, *Diploma del 1408, del Re Ostoja, al Capitano Giorgio ed al conte Vučić, fratelli Radivojević*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 7 (1884) 188–191; E. Fermežin, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis: ab anno 925 usque ad annum 1752*, Zagreb 1892, 87–89; F. Šišić, *Nekoliko isprava iz početka XV stoljeća*, *Starine JAZU* 39 (1938) 315–317.

¹⁸ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/1, 415.

¹⁹ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, Београд 1979, 82.

²⁰ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 385–386; E. Fermežin, *Acta Bosnae*, 87–89.

²¹ Н. Исаиловић, *Записници са суђења Михаилу Кабужуићу*, 9–10.

године, коју су 1452. млетачке власти признале као аутентичну.²² Са друге стране, у време сукоба Косача са босанским краљем и војводом Јурјем Војсалићем, синовцем Хрвоја Вукчића, Војсалић је, заузевши привремено западни Хум, подредио Качиће и њихова места Влатковићима (1434), а Влатковићима потврдио оно што држе и вратио оно што им је одузео Сандаљ. Међу њиховим поседима тада се помињу градови Вратар и Нови на Неретви (у Жупи Лука) и Крушевац (у Блату), као и бројна села у Крајини и Горској жупи, међу којима није наведен Заострог.²³ Влатковићи су, дакле, најкасније тада постали барем врховни господари Крајине и њеног приморја, а врло често су контролисали и део трга Дријева (код Габеле, између Метковића и Чапљине).²⁴

Након Војсалићевог повлачења на север и смрти, Јурјевићи-Влатковићи постали су властела Косача, али су са предводником тог рода дошли у оштар сукоб 1452. када су, повељом издатом у Вратару, приступили коалицији босанског краља и великаша против херцега Стјепана Вукчића Косаче.²⁵ У исто време развио се сукоб око Крајине, коју је херцег препустио Млечанима ради заштите, док су Влатковићи настојали да је освоје. Качићи су покушали то да искористе и да се, независно од Косачиних жеља, потчине Млечанима и потпуно ослободе босанског господства, али су њихове земље убрзо, иако привремено, прегазили Влатковићи, који су на њих имали своје претензије и права.²⁶ Измирење херцега са Босном и Дубровчанима 1453/1454. окончало је ову кризу, а, за разлику од бројних ситуација, Млечани су, суочени са проблематичношћу ситуације на терену, вратили херцегу Крајину коју им је дао на чување, осујетивши тако и експанзионизам Влатковића и наде Качића у ослобођење од босанске власти.²⁷

²² S. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke republike VII*, Zagreb 1882, 240–241; Н. Порчић – Н. Исаиловић, *Документи владара средњовековне Србије и Босне у венецијанским збиркама*, Београд 2019, 93–94, 114, 288–292.

²³ F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 377–379; А. Смиљанић, *Повеља војводе Ђурђа*, 117–135. И један фрагмент дубровачког упутства за преговоре са војводом Иванишом Влатковићем с краја јула 1453. садржи препоруку дубровачким посланицима да војводу траже у Вратару, Новом или Крушевцу (Državni arhiv u Dubrovniku = DAD, *Miscellanea seculi XV*, 4, *Varia I*, *Litterae et commissiones* 23, 24. VII 1453).

²⁴ Ђ. Тошић, *Трг Дријева*, према регистру (Радивојевићи, Влатковићи).

²⁵ Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/2*, Београд – Сремски Карловци 1934, 133–138; С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 170–178.

²⁶ С. Ћирковић, *Херцег Стефан*, 178–186; В. Трпковић, *Хумска земља*, 247–248; М. Ђунјић, *Bosna i Venecija (odnosi u XIV. i XV. st.)*, Sarajevo 1996, 262–272, 319.

²⁷ С. Ћирковић, *Херцег Стефан*, 186–204; М. Ђунјић, *Bosna i Venecija*, 272–274.

Држање Влатковића тј. њихово поновно уздизање у важан политички фактор 1452/1453. остало је у сећању херцега који је, у првој следећој кризној ситуацији, прогнао војводу Иваниша и његову браћу са њихових баштинских поседа (1455/1456. године), након чега су се они померили према западу, тражећи срећу у пограничју са Хрватским банатом, односно на територијама око којих су се борили наследници бана Петра Таловца, хрватско-далматински банови и бановци (подбанови), као и Венеција.²⁸ Везе са тим простором (Цетином, Пољцима, Посушјем, Радобилџом, Ливном) задржали су и знатно касније. О њиховој контроли над крајинским приморјем од 1456. па све до смрти херцега Стјепана не може бити ни говора. На том простору су се, пак, задржали Качићи, као и Костанићи (Костањићи), властеоски род везан за насеље Дрвеник, који је или био босанског порекла, или је босанску власт признао, слично Качићима, након повратка краља Твртка у западни Хум (после 1382. године).²⁹

На то да су Косаче, у најмању руку, боравиле у крајинском приморју указује и кратка повеља херцега Стјепана, свакако издата између 1449. и 1466, а највероватније око 1464/1465. којом Жагро(је)вићима даје земљу у Пртуши, по свему судећи на острву Шипану, где су Косаче од Дубровчана добиле посед. Повеља је издата „у Застругу“, што се готово сигурно односи на Заострог, који је често бележен управо у таквом облику (Заструг, Застрог), а писао ју је Радоје Добришевић, дијак који се, у другим изворима, спомиње 1465. године.³⁰ Уколико је аутен-

²⁸ С. Ђирковић, *Херцег Стефан*, 223–225; Ђ. Тошић, *Трг Дријева*, 171–172; А. Зилић, *Vlatkovići od progonstva sa baština 1456. do pada Počitelja 1471. godine*, *Osmansko osvajanje bosanske kraljevine*, Сарајево 2014, 105–138.

²⁹ Ђ. Тошић, *Двије босанске повеље из XV вијека*, *Историјски часопис* 40–41 (1993–1994) 19–42; Е. Kurtović, *Dileme oko titule vojvode u srednjovjekovnoj Bosni*, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja* 34 (2007) 254–255; Ђ. Тошић, *Фрагменти из живота херцега Влатка Косаче*, *Историјски часопис* 56 (2008) 161–164; С. Рудић, *Властела Илцрског грбовника*, 168–169; Н. Исаиловић, *Цртице о Качићима*, 119–131. Костаниће су босански владари обдарили и поседима у другим деловима Хума (жупе Лука и Дубраве).

³⁰ DAD, *Diversa notariae* 65, f. 28–28' (25. IX 1480); Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/2, 78; Ћ. Truhelka, *Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 27 (1915) 114–115; А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права: од XII до краја XV века*, Београд 1926, 225; Е. Kurtović, *Posjed Kosača na otoku Šipani*, *Spomenica akademika Marka Šunjića* (1927–1998), ur. D. Lovrenović, Сарајево 2010, 221–231; Н. Исаиловић, *Владарске канцеларије у средњовековној Босни*, Београд 2014, 140 (докторска дисертација у рукопису); А. Смиљанић, *Људи из сјенке – дипломати обласних господара у Босни*, Бања Лука 2015, 128; N. Isailović, *The Personnel of Royal and Noble Chanceries as Diplomats in Late Medieval Bosnia*, *Reform and Renewal in Medieval East and Central Europe: Politics, Law and*

тична и исправа херцега Влатка из 1475. за Костаниће, Косаче су и тада полагале право на врховну власт над Крајином и Дрвеником, иако се ради о времену када су ове области већим делом прегазили Турци и укључили их у Вилајет Приморје у склопу Херцеговачког санџака.³¹ Браћа Владислав и Влатко Херцеговић су, изгледа, успели да преузму контролу над неким приморским деловима Крајине након 1473. године. Тих су година покушавали да утврде Макарску уз помоћ Млечана, али биће да су та настојања већ око 1477. године постала илузорна услед јасне османске надмоћи и контроле над тереном.³²

Протеривањем са баштинских поседа 1456. године Влатковићи нису нестали из политичког живота Босне, али су се на простор западног Хума враћали постепено, мада пре смрти херцега Стјепана не у потпуности. У међувремену су, чини се, мање полагали на везе са босанским двором, него на везе са Угрима у чију службу су ступили, хрватским племством и Млечанима.³³ У ужој породици коју је чинио велики број синова Влатка Јурјевића, као и потомака Влаткове браће, Павла и Николе Јурјевића, временом је дошло до подела, али је предводник браће најдуже био војвода Иваниш Влатковић. У време пада Босне, њему је поверено старање над краљицом и телом Св. Луке, али је у извршењу тог задатка дошло до бројних контроверзи, због којих је Иваниш касније оптуживан да је „главни кривац за пад Босне“.³⁴ Он се покушао ослонити прво на Млечане, а касније на Матијаша Корвина, који му је дао поседе на угарској територији, као и наслов *perpetuus comes*-а Вратара (пре 1466).³⁵ Влатковићи су, вероватно у жељи да нагласе своје претензије на Хум, почели у једном тренутку (пре 1452. године) да користе титулу хумског војводе, регално право употребе црвеног воска приликом печачења, а затим и придевак Хумски, који се по-

Society, eds. S. Miljan – É. B. Halasz – A. Simon, Cluj-Napoca-Zagreb-London 2019, 217, 218, 226–227.

³¹ Ђ. Тошић, *Двије босанске повеље*, 36–42. Нека разматрања о Вилајету Приморје видети у: В. Трпковић, *Вилајет Приморје*, Годишњак Друштва историчара Босне и Херцеговине 14 (1963) 1964, 229–237.

³² В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 106, 120, 125, 139.

³³ *Исто*, 15, 24, 27, 118–122; А. Zilić, *Vlatkovići od progonestva*, 105–138.

³⁴ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, према регистру; *Pisma i poruke rektora Dalmacije i Mletačke Albanije II. Pisma i poruke rektora Korčule, Brača, Omiša, Makarske i Klisa*, prir. L. Čoralić – D. Karbić – M. Katušić, Zagreb 2012, 237–239.

³⁵ MNL-OL, DF 262503; L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München – Leipzig 1914, 429; E. Laszowski, *Prilozi za povijest*, 117, 119–120.

степенo претворио у својеврсно презиме.³⁶ Делујући као посланик краља Матијаша турском султану 1473. године, војвода Иваниш је (као и 1466. године) називан Хумски и означен као Босанац, што значи да представе о његовом пореклу нису ишчезле.³⁷

Пад већег дела Херцеговине под османску власт 1465. године свакако је донео потресе у региону и промену односа снага. Међутим, остаје нејасно ко је тачно и у ком тренутку задржао контролу на територијама које нису одмах доспеле у турске руке. То намеће и питање зашто су фрањевци изабрали Жарка Влатковића као свог, чини се наводног, првобитног дародавца и 1468. као годину стицања поседа над земљом која ће касније припадати манастиру у Заострогу.³⁸ Поред већ поменутог Иваниша, и његова браћа Жарко, Тадија и Андрија (Августин) Влатковић изградиле су своје каријере на одређеним односима са великим силама региона. Уопштено посматрано, у историографском дискурсу је уобичајено повезати Иваниша и Жарка са западним силама, пре свега Угарском. За Тадију се зна да је био турски човек до почетка 1481, а да је после отишао на запад и куповао земљу на тада још угарској територији у Хрватској, у Петровом пољу (1487), називајући се Тадијом Хумским.³⁹ Андрија је, пак, у периоду од 1458. до 1460. године, постао фрањевачки монах, узевши име Августин, боравећи у манастиру Гребен у Земунику у Доњим крајима и учествујући на фрањевачким синодима, све док се није вратио световном животу након 1476. године, задржавши монашко име и касније. Лавирао је између Османлија и Угара (али држећи се превасходно Турака) током целог живота за који се сматра да се окончао између 1488. и 1497, а вероватно већ

³⁶ N. Isailović – A. Jakovljević, *Srednjovjekovno Brečevo i Polje Kanjane – još jedan pokušaj ubikacije*, Povijesni prilozi 43 (2012) 45, 55–56; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/2*, 133–145; В. Трпковић, *Хумска земља*, 249. Видети и претходну напомену.

³⁷ *Mathiae Corvini Hungariae regis epistolae ad Romanos pontifices datae et ab eis acceptae = Mátyás király levelezése a római pápákkal 1458–1490*, Budapest 1891, 89–93, br. LXIX.

³⁸ D. Fabianich, *Storia dei frati minori dai primordi della loro istituzione in Dalmazia e Bossina fino al giorni nostri II*, Zara 1864, 286–289, 292; J. A. Soldo, *Inventar arhiva franjevačkog samostana u Zaostrogu*, Arhivski vjesnik 16 (1973) 177–178, 182–183; J. A. Soldo, *Luka Vladmirović i njegov krug*, Historijski zbornik 36 (1983) 198–200.

³⁹ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 139; С. Рудић, *Петар Павловић, војвода хумски и Крајине*, Зборник за историју БиХ 7 (2012) 54; N. Isailović – A. Jakovljević, *Srednjovjekovno Brečevo*, 45, 55–56; A. Jakovljević – N. Isailović, *Petrovo polje u vrelima osmanskog razdoblja (1528–1604)*, Šibenik 2019, 91.

1488. године. Према Јакову Лукаревићу, убили су га Угри, а сахрањен је у Заostroгу.⁴⁰

Спорна Жаркова повеља фрањевцима из Заostroга (1468) несумњиви је фалсификат, без обзира на потенцијалну веродостојност појединих података, а у историографију је унела бројне забуне, јер су је неки дуго сматрали аутентичном или барем веродостојном.⁴¹ Та исправа свакако није ни једно ни друго, премда неки њени саставни елементи, поновићемо, имају упориште у стварности. Но, пробајмо прво реконструисати след збивања у Крајини, самом Заostroгу и ширем региону западног Хума, као и у турско-угарском крајишту у раздобљу од 1465. до 1498. године. Већ смо рекли да су Влатковићи били претежно измештени са својих баштинских поседа све до смрти херцега Стјепана Вукчића Косаче у мају 1466. године. Но, након тога наступила је озбиљна рестаурација моћи овога рода, иако је она била локалног карактера. Наиме, чини се да су они, у заједници са својим старим савезником, херцеговим старијим сином Владиславом, учествовали у угарским покушајима да поврате делове Босанског краљевства након слома из 1463. године. Владиславу су првобитно припали Ливно и делови Раме и Ускопља, али се августа 1466. Иваниш Влатковић наводи као „трајни кнез“ Вратара, те војвода хумски и ливањски, а уз њега се помињу и његова жива браћа (осим Андрије – Августина, тада фрањевачког монаха) и сродници.⁴²

Шта се дешавало са Крајином? У јесен 1465. године Крајину и Дријева заузели су Млечани, без јасне сагласности херцега Стјепана, а вероватно уз подршку Качића и, испрва, Влатковића.⁴³ Међутим, већ крајем те године, дошло је до сукоба међу хришћанским савезницима, па су тако Угри, продирући дуж Неретве и учвршћујући се у Почи-

⁴⁰ D. Korać, *Vjerske prilike na području knezova Jurjevića-Vlatkovića*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 49 (2007) 233–235; Ista, *Vjera u Humskoj zemlji*, Mostar 2008, 150–153; Ista, *Religioznost humske vlastele u kasnom srednjem vijeku*, Mostar 2015; Ђ. Тошић, *Прилог познавању монашења становништва из средњовјековне Босне*, Зборник за историју Босне и Херцеговине 7 (2012) 6–11; Ђ. Тошић, *Андрија (фра Августин) Влатковић – (не)свакидашњи примјер хумског великаша*, Наука и идентитет, том 2, гл. ур. Владимир Милисављевић, Пале 2012, 61–67; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 94–95, 137–147.

⁴¹ М. Perojević, *Talovci – cetinski i kliški knezovi*, Kalendar HKD Napredak 27 (1937) 185; L. Katić, *Veza primorske Dalmacije kroz kliški prolaz od prethistorije do pada Venecije*, Starine JAZU 51 (1962) 320–321.

⁴² E. Laszowski, *Prilozi za povijest*, 117, 119–120.

⁴³ М. Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, Sarajevo 1967, 70–74; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 24, 27, 118–119; Ђ. Тошић, *Трг Дријева*, 175–176; А. Zilić, *Vlatkovići od progonstva*, 117–119, 121–126.

тељу, оспорили Млечанима право на држање долине Неретве. Тада још увек и угарски и млетачки савезници и штићеници, Влатковићи су се, том приликом, поново домогли Дријева и својих старих баштина у величкој, расточној и лучкој жупи, али није сасвим јасно колико дуго је трајао њихов повратак у крајинско приморје и од кога су га (све) узимали – од Млечана, Качића, људи херцега Влатка? Необично је што ни млетачки, ни дубровачки извори не доносе пуно конкретних података о томе. Извесно је да су главни актери ове рестаурације били војвода Иваниш и кнез Жарко, а потоњи је касније оптуживан да се окренуо против Венеције и бацио млетачку заставу у Неретву, мада историчарима није било сасвим јасно на које се раздобље односи та епизода. Судећи по истраживањима Марка Шуњића, она се није десила приликом уласка противника херцега Стјепана у Дријева 1452, ни 1465/66. када су у трг ушли Угри, већ око 1471. године, када су Влатковићи прекинули сарадњу са Млечанима.⁴⁴

Борбе око Крајине између више локалних и регионалних играча потрајале су од 1465. до 1473. и текле су променљивим током. Иваниш и Жарко све време су уживали подршку Угарске и спорили се са херцегом Влатком Косачом коме су, у западном Хуму, отели Вргорац (1470). Са Турцима су претежно били у непријатељству, а са Млечанима су од 1463. до 1470. имали споразум о сарадњи за коју им је дугована новчана помоћ, но чини се да је тај савез неславно пропао око 1471, како сведочи једна познија вест (из 1510. године), у којој се помиње да је Жарко подбунио Крајину против Венеције и из ње истерао Јеронима Марчела, брата сплитског кнеза Јакова Марчела, бацајући споменуту млетачку заставу (тврдњу о баченој застави први је изнео херцег Влатко 1472. године).⁴⁵ Дубровчани су од 1466. настојали да посредују у изми-

⁴⁴ М. Шунјић, *Dalmacija u XV stoljeću*, 72–74; М. Анчић, *Na rubu zapada*, 81–82; А. Зилић, *Vlatkovići od progonstva*, 134–135.

⁴⁵ V. V. Makušev – M. Šufflay, *Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji*, *Starije JAZU* 31 (1905) 46; И. Божић, *Млечани према наследницима херцега Стевана*, *Зборник Филозофског факултета у Београду* 6–2 (1962) 119–121; М. Шунјић, *Dalmacija u XV stoljeću*, 70–74; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 24, 27, 81–85, 88, 91–93, 118–125; *Pisma i poruke rektora Dalmacije* II, 238; Уп. Ђ. Тошић, *Трг Дријева*, 176. Извештај из 1510. тиче се војводе Иваниша Ненадића, пољичког племића и млетачког плаћеника, који је био нећак Влатковића, оцењен као превртљив попут својих сродника из „клетог рода“ (Влатковића) – видети: N. Klaić, *Matija Ivanić – vojvoda Janko i stoljetna borba hvarskih pučana i plemića za politička prava*, *Arhivski vjesnik* 26 (1983) 123–124. О Ненадићу се писало и као о брату мостарског војводе и сроднику херцеговачког санџакбега Мехмед-бега Обреновића. Можда је Мехмед-бегов поновни долазак на чело санџака 1510. омогућио Влатковићима и фрањевцима да спор са августинцима реше у своју корист – Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna po-*

рењу Косача и Влатковића, али ти покушаји нису уродили плодом. Турско напредовање, сарадња херцега Влатка са Османлијама и пад Почитеља 1471. године изложили су Иваниша и Жарка опасности, јер су могли бити угрожени и од херцеговачког санџакбега и од сада непријатељских Млечана. Иваниш је тих година све чешће боравио у Угарској, док је Жарко покушао да одбрани поново стечене баштине, чак и споразумима са Турцима, тј. Хамза-бегом око Дријева (1472).⁴⁶

Из истог раздобља потичу и важне вести у вези са питањем Заostroга. Наиме, Иваниш и Жарко су од Дубровчана тражили помоћ за утврђивање и оправку својих градова. Прво се помињу утврђења у Вруљици (*pro castris de Vrugliza*, новембар 1471), затим град Витер, односно под Витером на обали (*pro reparatione de Viter/sub Viter ad ripam*, мај–јун 1472) и, најзад, неименовани град (*pro fabricando unum castrum*, јун 1472).⁴⁷ Није јасно да ли су утврђења у Вруљници обухватала Витер, нити од кога су тачно Влатковићи били угрожени. Чини се да се радило и о Турцима, али превасходно о херцегу Влатку, Качићима и Млечанима. Свакако се помињу крајински и турски заробљеници у рукама Влатковића.⁴⁸ Док се о положају Вруљице (ако је реч о посебној области или насељу) може дебатовати, Витер је, без сумње, истоимена узвисина изнад Заostroга, што значи да је утврђиван тамошњи град, познат у народној поезији као Југовића град, или утврђење испод Витера.⁴⁹ То недвосмислено говори у прилог томе да су Влатковићи

djela, Сарајево 1982², 191; *Српски биографски речник* 6 (Мар–Миш), Нови Сад 2014, 387 (А. Јаковљевић).

⁴⁶ И. Божић, *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд 1952, 191, 194; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 45–46, 69, 74, 80–85, 122–123; Ђ. Тошић, *Трг Дријева*, 177. Овом приликом остао нам је недоступан рад: А. Рапонја, *Uspostava i organizacija osmanske vlasti na prostoru između Neretve i Cetine do konca XVI. stoljeća*, Zagreb 2009. (magistarski rad u rukopisu).

⁴⁷ И. Божић, *Дубровник и Турска*, 198; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 82. Жарко је градио неки каштел који помиње херцег Влатко у недатираном обраћању Жарку. Влатко наводи да је тај каштел „против њега, где га никад није било“. Није јасно да ли би се то могло односити на град или градове зидане 1471/1472. Но, ипак се чини да је то новизграђени град, док је онај под Витером оправљан. Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/2, 177–178; И. Божић, *Млечани према наследницима*, 121.

⁴⁸ И. Божић, *Дубровник и Турска*, 191, 198, 339.

⁴⁹ Градове Вруљу и Острог у Паганији спомиње још Порфирогенит. Турски пописи спомињу Вруљу код Подгоре у Нахији Приморје (Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-i Kadime Arşiv, *Tapu Tahrir Defterleri* = ТК.ККА, TD 83 (485/82), 115a), а Миодраг Марковић закључује да се, по свему судећи, ту налазила и Порфирогенитова Вруља. Острог несумњиво одговара граду изнад Заostroга. S. Banović, *Gdje se je zapravo nalazio sredovječni neretvanski grad Ostrog*, *Vjesnik Hrvatskog arheo-*

тада држали и Заострог. Упркос успешном преузимању не малог дела крајинског приморја до краја 1472. године, можда уз споразум са делом Качића, Жарко је у пролеће 1473. морао да се повуче на запад пред турском најездом која је опустошила Приморје и довела до његовог прикључења турским поседима.⁵⁰ Иваниш и Жарко су надаље остали изван својих баштина и кретали су се у кругу Пољичана, Радобилана, Цетињана и Клишана, са којима су од раније одржавали политичке и родбинске везе. На тој територији, која је била под угарском формалном влашћу, али и утицајем Млечана и Турака, морали су се такмичити са херцегом Влатком, који се у једном тренутку докопао града Висућег код Омиша и, чини се, Макарске.⁵¹

Но, ту није био крај приче о рестаурацији Влатковића. Да ли услед непознатих спонтаних околности или смишљеном прагматичном политиком, браћа су, не прекидајући односе, била у различитим политичким таборима. Чини се да се, за разлику од Иваниша и Жарка, кнез Тадија врло рано нашао у турском табору. Чињеница да се помиње његова кућа у Попову у време док је та област, заједно са Требињем, била у рукама херцега Влатка, указује на то да је он тада био турски човек као и Влатко, и да су његови односи са херцегом, макар услед имања заједничког господара, били знатно другачији него Влаткови изузетно рђави односи са Жарком.⁵² Оно што је такође занимљиво јесте да је Тадија, након што су Турци протерали његову браћу и одузели Влатку

loškog društva n.s. 18–21 (1937–1940) [Serta Hoffileriana = Hoffillerov zbornik] 395–399; В. Рупчић, *Ubikacija Vrulje, stare, dosad nepoznate župe kod Ljubuškoga*, Rad JAZU 322 (1961) 265–284; М. Марковић, *О покушајима убицања „насељених градова“ Порфирогенитове Паганије*, Зборник радова Византолошког института 50/1 (2013) 305–313; С. Мишић, *Хумска земља*, 26–27, 33, 265. Југовића град припада XV веку, док је стари Острог вероватно био испод Витера. Видети: М. Томасовић, *Starine Makarskog primorja u svjetlu arheološke literature*, Makarska 2007, 101–103; Isti, *Arheološke sugestije za ubikaciju gradova iz 36. poglavlja Porfirogenetova De administrando imperio*, Starohrvatska prosvjeta 36 (2009) 294–297, 300; Isti, *Gotička umjetnost*, 320–321.

⁵⁰ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 79–85, 91–93, 123–124. Млечани су се својих права на та подручја формално одрекли мировним споразумима (делимично оним из 1479, а у потпуности оним из 1502. године). Видети: М. Ђунић, *Pomjeranje mletačkih granica u Dalmaciji i odnosi sa susjedima tokom XV stoljeća*, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine 15 (1964) 1966, 58–61.

⁵¹ V. Klaić, *Prilog za povjest Poljica u XV. stoljeću*, Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva 16 (1914) 43; И. Божић, *Млечани према наследницима*, 123–124, 127; В. Трпковић, *Вилајет Приморје*, 236; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 91–96, 106–107, 124–125, 140–143; Ђ. Тошић, *Фрагменти из живота*, 166–170.

⁵² В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 83, 91, 93–94. Видети и: I. Beldiceanu-Steinherr – В. Војовић, *Le traité de paix conclu entre Vlatko et Mehmed II*, Balcanica 24 (1993) 75–86.

Косачи Требиње и Попово (1473), остао на својим баштинама као турски човек. Пад Иваниша и Жарка, дакле, није довео до значајнијег успона херцега Влатка, већ превасходно Тадије Влатковића. Извори су оскудни, а до сада су истицани пре свега подаци из времена када су Тадијини односи с Турцима већ били нарушени (1480/1481). Тако је јануара 1481. он наведен као „кнез Тадија, војвода у Крајини и поданик турског господина“, али је већ тада био у избеглиштву на Хвару, а исте године је пошао за браћом на угарску територију, не враћајући се на изворне поседе.⁵³ Након боравка у Пољцима и угарској територији, његове кћери су постале католичке монахиње на млетачкој територији.⁵⁴

Међутим, Тадија је био турски човек у „Вилајету Приморје“, како се Крајина, заједно с омишком Рогозницом, првобитно називала, већ од 1473, када се тај појам први пут помиње. Чини се да су му Турци повратили баштинске поседе и оно што су његова браћа непосредно пре 1473. држала, док су сепаратно правили споразуме са другим актерима, пре свега Качићима који нису побегли на млетачку територију, Костанићима, можда Семковићима и предводницима локалних влашких скупина, преко којих се репопулисала опустела територија. Дрвенички Костанићи гравитирали су Тадијиној области, као и Рогозница.⁵⁵ Шта нам указује на то да је та област постојала и да је обухватала баштинске поседе Влатковића? Пре свега, подаци из османског пописа санџака Вилајета Херцеговина из периода 1475–1477. године.

Имајући у виду горе изнесене податке, занимљиво је запитати се ко је предводник влашког џемата, извесни војвода Дадој (Дадоје), кога спомиње наведени и уједно први опширни попис Херцеговине, започет 1475. а завршен 1477. године. Иако се наводи као предводник влаха, његово име (али и припадајуће му области које је имао изнова насели-

⁵³ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 80–88, 91–96, 106–107, 123–125, 139–140; С. Рудић, *Петар Павловић*, 54.

⁵⁴ DAD, *Diversa notariae* 77, f. 132; Е. Kurtović, *Arhivska građa za historiju srednjovjekovne Bosne (Ispisi iz knjiga kancelarije Državnog arhiva u Dubrovniku 1341–1526)* 3, Сарајево 2019, 1487.

⁵⁵ А. С. Аличић, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Сарајево 1985, 88–95. На Семковиће асоцира спомен џемата Милосава, сина Сладића, у коме је наведено село Игре, које можда одговара планинском, забиоковском делу села Игрине у Крајини (недалеко од Козица), које је, према тексту једне повеље краља Матијаша Корвина за Пољичане из 1480. године, раније припадало војводи Сладоју, несумњиво Семковићу. Некадашње Сладојеве поседе Матијаш је дао Пољичанину Иван(иш)у Петровићу. Видети: В. Klaić, *Prilog za povjest Poljica*, 42; И. Божић, *Племенити људи Пољичани*, Глас САНУ 280 (1971) 88–89.

ти) упадљиво подсећа на Тадију Влатковића који је свега три-четири године након завршетка пописа јасно осведочен као турски човек.⁵⁶ Могућност такве идентификације, тј. поистовећивања Тадије и Дадоја, појачава чињеница да се о селима која су делови његовог џемата говори као о „његовим баштинама од давнина“, на које је дошао (можда из Попова где је раније боравио) након споразума са турским властима. Сумње које ствара титула војводе коју Тадија тада не би требало да је носио, развејава чињеница да је ту титулу могао имати у турској организацији, а индикативан је и већ поменути податак из јануара 1481. где је он „...comite Thadia Vlatcovich, vauvoda in Crania (!), subdito domini Turci...“.⁵⁷ Као војвода наведен је и у једном сведочанству из априла 1489. године, када су се у Дубровнику налазили „Иван Петровић, Жарков слуга и Тома, слуга војводе Тадије“.⁵⁸ Имајући у виду тадашње поделе међу браћом Влатковићима, теза о Дадоју као Тадији, иако се не може сасвим поуздано доказати, делује као легитимна, па чак и уверљива опција. Важно је да се међу Дадојевим баштинским селима „од давнина“ помиње и Заострог (једини његов приморски баштински посед у том делу Крајине), али и Језерчани у залеђу, који врло вероватно одговарају породичном седишту Јурјевића-Влатковића с почетка XV века, као и још нека села од раније посведочена у рукама овог властеоског рода (нпр. Вељаци). У истом комплексу је и више места у данашњим општинама Појезерје, Плоче, Кула Норинска, Вргорац, Чапљина и Љубушки.⁵⁹ У Горњем приморју, људи који су насељавали Дрвеник и Лапчањ (Градац) такође су припадали Дадојевом џемату, али та села нису била Дадојева изворна баштина. Ако је Михаило Динић у праву, о

⁵⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), *Tapu Tahrir Defterleri (=TD)* 5, 67–68; A. S. Aličić, *Poimenični popis*, 91–94. Балдо Шутић је сматрао да су Дадоје и Августин једна те иста личност, али то није тачно – В. Šutić, *Makarsko primorje pod turskom upravom (1475.–1684.)*, *Makarsko primorje* 10 (2012) 55–57.

⁵⁷ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 139.

⁵⁸ Ћ. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 23 (1911) 95. Жарко у истом документу није наведен са титулом (ако се уопште радило о Жарку Влатковићу), а он се војводом релативно доследно назива тек 90-их година XV века.

⁵⁹ BOA, *TD* 5, 67; A. S. Aličić, *Poimenični popis*, 91. Подаци из првог пописа у коме се помиње Нахија Фрагустин у великој су мери у сагласју са подацима о насељима у оквиру Дадојевог џемата. Видети и: А. Aličić, *Prilog izučavanju istorije Ljubuškog i okolice u XV i XVI stoljeću*, 100 godina muzeja u Humcu (1884–1984): zbornik radova, Ljubuški 1985, 187–201.

турском поседу утврђења на Витеру изнад Заострога могао би сведочити помен „диздара Острога“ из јула 1478. године.⁶⁰

Турци су, очито, желели да задрже значајне локалне личности у својој управи, јер су, и након Тадијиног одласка на запад, породичне баштине Влатковића прешле на четвртог брата, некадашњег фрањевца, Августина Влатковића. До тада слабије активан, али присутан у региону, он је уместо брата постао турски поузданик на том подручју. Након што се повремено појављивао као гласник своје браће и чини се 1476/77. напустио монашки живот, он је око 1481. постао хумски војвода на османској територији. Био је у служби херцеговачког санџакбега Ајаз-бега, који га је називао „нашим војводом Агустином Хумским“ и у чије име је долазио у Дубровник као посланик крајем 1481. године, током опсаде Новог.⁶¹ Његова област је својим опсегом обухватила практично све племените баштине Влатковића, али и места у Горњем приморју – Дрвеник, Заострог, Брист и Лапчањ (Градац). Издвајањем тих посела из нахија у залеђу, као и Вилајета Приморје, настала је, након његове смрти, Августинова Хумска, тј. Нахија Фрагустин, названа управо по фра Августину.⁶² Августин је, иако католички монах, отишао најдаље у сарадњи са Османлијама, па је чак називан и „Турчином“ (што формално никада није постао). Иако су његови односи са херцеговачким намесницима повремено западали у кризу (као нпр. 1485. године када је допао затвора, па морао бежати на Хвар), он се тамо одржао све до смрти око 1488. године. Није познато да ли су га Угри стварно убили, као што сведочи Лукаревић. Почетком 1488. године заиста је допао њиховог затвора у тврђави Кош, но чини се да је пар месеци касније био на слободи. Није непознато ни да је, лавирајући између Угарске и Турске, слао шпијунске податке Порти, посебно када су у питању били преговори Матије Корвина са француским краљем

⁶⁰ М. Динић, *Земље херцега Светога Саве*, Глас СКА 182 (1940) 250; М. Vego, *Naselja*, 87; В. Трпковић, *Вилајет Приморје*, 236; М. Šunjić, *Dalmacija u XV stoljeću*, 90; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 139; М. Марковић, *О покушајима убицирања*, 212–213.

⁶¹ DAD, Miscellanea – Massa Negrini, IX, Jedna skupina nerazvrstanih ćirilskih dokumenata, D XXI/3, fragment pisma Ajaz-paše Dubrovčanima; И. Божић, *Дубровник и Турска*, 214; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 137.

⁶² В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 68, 82, 94–95, 137, 144–147; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 189–191.

1487. године. Судећи по признаници из априла 1488. године, Августин је тада још увек био жив и слободан, а затим му се губи траг.⁶³

Одлазак Августина Влатковића са историјске сцене није довео до повратка његове тада још живе браће – Жарка и Тадије у Крајину и, уопште, западни Хум. Њихове каријере остале су повезане са Угарском, а турска власт у Хуму остала је нетакнута, па и учвршћена падом угарске тврђаве Кош код Опузена (1490/91).⁶⁴ У раздобљу од 1488. до 1504. у Крајини, чини се, није било Влатковића као господара или управника. Августин је окончао живот, неке његове и херцегове области дате су у субашилук извесном Али-бегу, а Августинов рођак Петар Павловић, потоњи војвода хумски и крајински, још увек није учврстио свој положај у склопу турске управе.⁶⁵ У том се раздобљу, као предводници области, намећу они који су чинили већи део становништва и ситног племства Крајине – Качићи. И они су покушали да лавирају између Турака и Млечана, јер су многи њихови представници побегли на млетачка острва, вероватно у време ратова око Крајине од 1465. до 1473. године. Као крајински кнез, а затим и кнез целе Августинове Хумске помиње се од 1499. до 1501. године. Јурај Марковић Качић, уз напомену да је он на тој позицији већ 15 година.⁶⁶ Ово последње свакако није прецизан податак, али би могао бити случај да су га Турци на ту позицију поставили као предводника велике заједнице убрзо након Августинове смрти. Тек у првим годинама XVI века нови турски предводник области постаје последњи познати мушки представник Влатковића – војвода Петар Павловић, који ће се у османској служби задржати барем до 1528. године, након чега му се губи траг. Као војвода хумски и крајински, он ће задржати баштинске поседе и вршити исту улогу коју су имали и његови сродници Тадија (1473–1481) и Августин (1481–1488).⁶⁷

Размотримо сада документа и традиције који се тичу заснивања и првих деценија постојања фрањевачког манастира у Заострогу. Помена манастира у документарним изворима тога времена који потичу изван самог манастира нема, али то није необично, имајући у виду порекло и

⁶³ DAD, Diversa notariae 66, f. 75'–76 (15. IX 1485); Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak 745/83; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/2, 142; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 144–147.

⁶⁴ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 143.

⁶⁵ В. Трпковић, *Хумска земља*, 226–227; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 146–147; Ђ. Тошић, *Фрагменти из живота*, 165–166.

⁶⁶ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 140; Н. Исаиловић, *Цртице о Качићима*, 127–129, 131.

⁶⁷ С. Рудић, *Петар Павловић*, 49–59.

типологију грађе којом већински располажемо. Заострошка латинска, словенска и турска документа из најранијег раздобља (крај XV и прва деценија XVI века) рану историју тамошњих фрањеваца своде на неколико кључних тачака – Жарко Влатковић даје босанским фрањевцима из Љубушког манастир Заострог, некоћ грчки (православни), а затим августински, којег су августинци претходно напустили.⁶⁸ На основу даровница које су им доделили Влатковићи (а уместо Жарка у турским се исправама помиње Августин) и неки други локални поседници (изриком се помиње Павле, син Драгића), фрањевци су, у раздобљу турске власти, током 80-их и 90-их година XV века настојали да издејствују потврде својих права од стране органа османских власти (санџакбегови, кадије, емини – било пописивачи, било убирачи пореза). Истовремено, права су почели да им оспоравају августинци из Сућурја на Хвару, неко време чак успевајући да убеду Турке у исправност свога случаја. Жарко Влатковић је, наводно, подржао фрањевце почетком 1498. године (пре смрти, лета исте године), узимајући их у заштиту од неваљалства августинаца и насиља Качића. Спор са августинцима одвијао се у време доминације Јурја Качића Марковића, само да би 1510. нови хумско-крајински војвода Петар Павловић Влатковић стао на страну фрањеваца, потврдио да их је Августин обдарио и изнова им, уз султанову сагласност, дао земљу у Заострогу у баштину.⁶⁹

И поред тога што показују неке необичности, чини се да су турске исправе (и османске и ћирилске) аутентичне, док то „фондациона исправа“ Жарка Влатковића из 1468. на латинском свакако није, а исто вероватно стоји и за ону из 1498. године.⁷⁰ Те су исправе по бројним елементима необичне, почев од језика на коме су састављене, преко употребљених формулација и тока исказа, па све до фактографских појединости. Задржимо се на последњим. Ауктор се, у првој исправи, интитулише као: *Nos voyvoda Xarco Unsky, pro sacra caesarea maiestate banus Clissae et Primordiae usque ad amnem Naronam*. Датум гласи: *Datum Clissae, die 10. septembris 1468*, а потпис: *Voyvoda Xarco banus*,

⁶⁸ Из једног документарног извора из децембра 1460. знамо да је тада у Заострогу још увек био активан августински манастир. Сматра се да су августинци отишли након пада Босне, а свакако у раздобљу 1463–1468, мада за тако нешто нема директних потврда. М. Анџић, *Na rubu zapada*, 268–269; Д. Кораћ, *Vjerske prilike*, 227–228; Иста, *Vjera u Humskoj zemlji*, 148–149; М. Томасовић, *Gotička umjetnost*, 277.

⁶⁹ К. Јуришић, *Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*, Zagreb 1972, 12–16, 82–87, 278–279.

⁷⁰ D. Fabianich, *Storia dei frati minori II*, 286–288, 292.

manu propria.⁷¹ Препис је оверен од стране нотара Антонија Љубића, који је деловао у другој половини XVIII века. Повеља из 1498. има пак нешто краћу форму интитулације – *Nos vavvoda Xarco Hunzchy*, датација гласи: *Datum in Klissio XV februarii Anno Domini 1498*, а потписа нема. Овај акт сачуван је у препису овереном 1625. године.⁷²

Дискурс који доносе две исправе варира – иако има сродних момената и елемената, след догађаја је скоро потпуно дисонантан. У оба случаја експозиције су опширне, али неусклађене, што указује на две традиције, две сврхе настанка и два наратива. Сви веродостојни подаци делови су ширег контекста, док су централни наративи и бројне појединости конструкција.

Према првој исправи, манастир је припадао грчким монасима које су заменили августинци. Они су, због неких прекршаја, ускраћени за подршку Влатковића, који су изашли у сусрет фрањевцима избеглим из манастира у Љубушком, након чега су им додељени манастир и земљишта у Заострогу одузета властели Југовићима оптуженима да су Турцима продавали људе који им нису могли платити порезе (видети Прилог 1).⁷³ Прича о царској дозволи да се тако нешто учини неодољиво подсећа на процедуру која се помиње у турским исправама, али не у вези са Жарком и хришћанским величанством, већ са Петром Павловићем и турским султаном (1510).⁷⁴ Спомен Петра Владмировића као старешине љубушког манастира из којег су монаси дошли делује као траг прераде славног Луке Владмировића, који је настојао да у бројна документа убаци своје претке.⁷⁵ Традицији о љубушком порек-

⁷¹ Жарко је заиста сам писао документе (али на словенском језику), па би овај елемент, уз придевак Хумски, могао значити да су фалсификатори располагали неким изворним документима Влатковића. Видети: Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/2, 135, 139–145; А. Вучетић, *Споменици дубровачки*, Срђ 5, Дубровник 1906, 208.

⁷² Arhiv Franjevačkog samostana u Zaostrogu (=AFSZ), Povelje, br. 1–2 i 8; J. A. Soldo, *Inventar*, 177, 182–183. Јосип Анте Солдо се непрецизно изразио у свом чланку (J. A. Soldo, *Luka Vladmirović*, 199), па је у истој напомени ставио издање повеље из 1468. и белешку о овери повеље из 1498. Захвални смо колеги Марку Римцу са Филозофског факултета у Сплиту који нам је омогућио увид у изворнике заострошких докумената.

⁷³ D. Fabianich, *Storia dei frati minori* II, 286–288.

⁷⁴ AFSZ, Turske isprave, br. 12; K. Jurišić, *Katolička crkva*, 85.

⁷⁵ J. A. Soldo, *Luka Vladmirović*, 198–199. Више о Луки Владмировићу у: *Zbornik o Luki Vladmiroviću*, zbornik radova sa znanstvenoga skupa „Luka Vladmirović i njegovo djelo“, Visovac, Zaostrog, 3–4. studenoga 2005, gl. ur. P. Knezović, Zagreb 2006; *Fra Luka Vladmirović i Neretva*, zbornik radova izlaganih dne 27. i 28. rujna 2007. u Metkoviću, Pločama i Opuzenu, ur. S. Šešelj, Opuzen–Zagreb 2008; *Fra Luka Vladmirović ne-*

лу заострошких фрањеваца свакако су доприносила и друга предања (у којима се помињу чак и имена шесторице фратара, међу којима су и Павао Јакић и Петар Владмировић, личности које или припадају познијем раздобљу или су плод конструкције), затим неспорне касније везе између ових манастира, а по некима, и постојање одређених предмета из XV века у манастиру. Колико су те традиције утемељене, тешко је рећи.⁷⁶

Друга исправа (која је, по свему судећи, старија, тј. раније настала) као да је састављена због спорова са августицима, али и крајинским и хварским Качићима до којих је долазило често, а ескалирали су у XVII веку. О томе би могла сведочити и овера из 1625. године, након чега је дошло до серије парница.⁷⁷ Тај други документ представља врло опсежно сведочење о непочинствима неких августинаца који су са Турцима и Качићима наносили штету вери и манастирским добрима. Наратив је комплекснији него у повељи наводно издатој 1468. године. Наиме, наводи се да су три брата (можда из рода Качића) некада живела у Крајини као поданици Влатковића, а онда су због глади прешли у Апулију, где је најстарији брат умро, док су друга двојица постали монаси августинског реда, носећи имена Еузебије и Фрањо. Они су се, након извесног времена, вратили у Крајину, где су им Влатковићи дали да воде Цркву Св. Марије, некоћ грчку (православну). Два су августинска фратра, међутим, прокоцкала поверење господара Крајине разним непочинствима и огрешењима о службу и вернике. Жарко Влатковић их је због тога намеравао протерати, али су они измолили опроштај и обећали да ће се поправити. Међутим, ускоро су Турци заузели Босну, а фра Фрањо је отишао мостарском војводи Аскадиму (турски облик: Хошкадем⁷⁸), критикујући хришћанску веру и хвалећи ислам. Убрзо затим скинуо је фратарску одору и са Турцима нападао Крајину и Неретву, док га Влатковићи нису поразили уз помоћ извесног Влаха, који је такође некада био турски човек. После тога је нећак двојице августина-

retvanski pregalac (1718.–1788.): izabrana djela, ur. G. Hrvatin Jurišić – J. Marević, Velika Gorica 2011.

⁷⁶ В. Pandžić, *Hercegovački franjevci – sedam stoljeća s narodom*, Mostar–Zagreb 2001, 22–23, 31; D. Korać, *Franjevci i njihovi samostani u Humu*, *Croatia christiana periodica* 60 (2007) 28; Ista, *Vjera u Humskoj zemlji*, Mostar 2008, 51–52; А. Nikić, *Samostani humačkih franjevacа*, *Susreti* 13 (2019) 212, 219, 224–228; K. Jurišić, *Katolička crkva*, 13, 88, 178, 182, 225, 288–289; M. Tomasović, *Gotička umjetnost*, 294.

⁷⁷ J. A. Soldo, *Inventar*, 232–233.

⁷⁸ Извесни Хошкадем се, као војвода у области Мостара, јавља у попису из 1475–1477. године. ВОА, *TD* 5, 392; А. S. Aličić, *Poimenični popis*, 440 (Аличић је погрешно прочитао *војнук*, уместо исправног *војвода*).

ца, фра Доминик, и сâм августинац, побегао из Дубровника у Анкону, а одатле отишао у Суђурај на Хвару, где се оженио, супротно обичајима, а уз допуштење стрица Еузебија. Влатковићи су зато изгнали фра Еузебија из Заострога, али је он са Домиником опљачкао црквену имовину, побегао у Сењ и тамо планирао распродати опљачкано, у чему га је спречио сењски кастелан. Због свих тих зала, Жарко је предао разборитим фрањевцима Цркву Св. Марије у Заострогу, у којој су били 34 године (дакле, од 1464. године⁷⁹). Међутим, сада је исти онај фра Доминик, уз помоћ Качића, истерао фрањевце из Заострога и обратио се Турцима да му за то дају потврду. Жарко је, због тога, молио све власти, а посебно Млечане који су држали острва (па тако и Хвар са Суђурјем као августинским средиштем) да се присете недела поменутих августинаца и не дозволе да наносе штету заострошкој цркви.⁸⁰ Ова исправа (видети Прилог 2) јасно настала је зато што су, у једном тренутку на прелазу из XV у XVI век, августинци добили спор пред турским властима (и папом), само да би фрањевци опет однели превагу 1510. године.⁸¹ То не значи да је она тада и настала, али је свакако реминисцирала тај спор. У оба случаја као да се ради о прерадама реалних ситуација, о чему засебно сведоче оригиналне турске исправе, о чему ће бити још речи.

Вратимо се сада фактографији повезаној са Жарковим наводним исправама. Није спорно да је он 1468. године, као и његова браћа, користио придевак Хумски (иако неким историчарима није био сасвим јасан облик „Unsky“⁸²) и био међу предводницима своје породице на подручју Хума, него су проблематичне његове титуле војводе, бана (и то у име царског величанства), те везивање банске титуле за Клис и

⁷⁹ Подсетимо да је прва сачувана турска исправа у Заострогу из 1494. године, а 1464. би, опет, представљала тренутак од 30 година раније. Такође, тако би се долазак фрањеваца везао за пад Босне.

⁸⁰ AFSZ, Povelje, br. 2 i 8; D. Fabianich, *Storia dei frati minori* II, 292; J. A. Soldo, *Inventar*, 182–183. Карло Јуришић не образлаже јасно тврдњу да су и Костанићи, попут Качића, вршили насиља над заострошким фрањевцима крајем XV века (К. Јуришић, *Katolička crkva*, 84–85). О тим сукобима говори и Златовић, позивајући се начелно на турске исправе из Заострога (вероватно ћирилске). Он спомиње један акт херцеговачког санџакбега Сулејмана из 1464. (sic!, вероватно 1494. године) којим забрањује Павку Костанићу да узнемирава братре, те један Мехмед-бега с почетка XVI века, где исто забрањује војводи Петру Качићу. Мехмед-бег је уједно и мостарском војводи Синану наложио да чува права фратара. Ове документе нисмо имали прилике видети у оригиналу. S. Zlatović, *Stari predjeli Makarske biskupije*, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 9 (1886) 73.

⁸¹ AFSZ, Turske isprave, br. 10–12; K. Jurišić, *Katolička crkva*, 85.

⁸² K. Jurišić, *Katolička crkva*, 12.

Приморје до Неретве. Конфузији у историографији увелико је допринела и ова повеља. За њу је рано примећено да је фалсификат, али су многи њени подаци наставили да колају по литератури. Најпре, Жарко је за живота брата Иваниша, а чини се и касније, најчешће навођен без титуле или сасвим јасно као кнез. Војводску титулу релативно доследно носи тек у последњим годинама живота. Видели смо да је његов брат Тадија паралелно био и кнез и војвода (из турске перспективе), али то као да није био случај са Жарком, бар до 1482. године. У повељи из 1498. његова војводска титула није спорна, али у оној из 1468. јесте.⁸³ Надаље, титула бана Клиса и Приморја не постоји, но навела је неке историчаре да Жарка некритички прогласе хрватским баном, опуномоћеником Фридриха III, и да га побркају са пољичким властелином Жарком Дражојевићем, који је својом каријером био повезан са Клисом и Млечанима.⁸⁴ Други су одбацивали било какве Жаркове везе са Клисом. Но, да ли су били у потпуности у праву? Тешко је рећи управо због заострошке повеље и већ споменуте конфузије коју је унела.

Наиме, више студија о средњовековном Клису наводи да је Жарко око 1467. успео да искористи прилику и да се некако докопа града, након што је Маргарета, удовица хрватског бана Павла Сперанчића, споразумно предала Клису хрватско-далматинском бану Ивану Тузу. Но, остаје нејасно да ли је једини извор за његову наводну управу Клисом управо повеља из Заострога, мада се чини да јесте. Жарко који је неколико година касније преговарао са Млечанима о предаји Клиса,

⁸³ DAD, Diversa notariae 56, f. 100' (кнез Жарко, септембар 1472); DAD, Diversa notariae 60, f. 97' (кнез Жарко, август 1476); DAD, Procura notariae 7, f. 105' (војвода Иваниш, војвода Августин, кнез Жарко, кнез Тадија, октобар 1482); DAD, Diversa notariae 66, f. 7' (војвода Августин, војвода Тадија, војвода Жарко, март 1485), f. 76 (војвода Августин, војвода Жарко, септембар 1485); DAD, Diversa notariae 77, f. 132 (војвода Жарко, војвода Иваниш, војвода Тадија, 1497–1499). В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 24 (Атанасовски наводи да су Дубровчани писали војводи Иванишу и војводи Жарку током 1466. године, но касније се уз Жарково име не спомиње експлицитно војводска титула); В. Клаић, *Prilog za povjest Poljica*, 43 (Жарко Хумски, 1480); Ђ. Трухелка, *Tursko-slovenski spomenici*, 95 (Жарко, 1489); Љ. Стојановић, *Стапе српске повеље и писма I/2*, 136, 139 (кнез Жарко, 1452–1460), 141 (војвода Жарко, 1482), 143 (индиректно се наводи као војвода, док се Тадија наводи непосредно, 1488), 144 (војвода Жарко, 1493), 177–178 (кнез Жарко, 1466–1472); А. Вучетић, *Споменици дубровачки*, 208 (кнез Жарко, 1455); *Miscellanea Državnog arhiva u Zadru II–IV*, пр. S. Antoljak, Zadar 1950–1952, 48–49 (кнез Жарко, 1473); С. Рудић, *Јелена – супруга кнеза Павла Петровића*, Иницијал, часопис за средњовековне студије 2 (2014) 140 (војвода Жарко, 1492); Е. Kurtović, *Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne I/1–2 (Ispisi iz knjiga zaduženja Državnog arhiva u Dubrovniku 1365–1521)*, Sarajevo 2017, 593 (кнез Жарко, 1496).

⁸⁴ J. A. Soldo, *Inventar*, 177–178.

што су спречили Угри, изгледа није Влатковић, већ Пољичанин Дражојевић.⁸⁵ Па опет, када херцег Влатко пише Млечанима, подстичући их да узму Клис (1472), он спомиње, иако не у јасном контексту, управо Влатковиће – Иваниша и Жарка.⁸⁶ Било како било, ако је у неком тренутку заиста држао град, Жарко Влатковић није управљао Клисом све до 1498, где је наводно датована и његова друга, наводно тридесет година млађа повеља издата у корист заострошких фрањеваца. Но, његове везе са Клисом заиста су постојале касније. На то указују белешке из Дубровачког архива. По првој је Томаш Петровић из Клиса 1492. деловао као посланик Жарка, Тадије и Ђурђа Влатковића.⁸⁷ По другој је, пак, Жарко посредовао при откупљивању Ивана Иванишевића, заробљеног у Клису (1496).⁸⁸ Да ли би то могао бити Иван, пољичко-сплитски племић и таст Жарковог сродника и наследника баштина браће Влатковића – Петра Павловића? Према дубровачкој белешци, не делује да је тако, јер је Иванишевића откупљивао извесни Павле Иванишевић *de Bagnana* (из Бањана), а Жарко је био само кредитор и посредник.⁸⁹ Вељан Атанасовски је у својој картотеци о Влатковићима прибележио – „Жарко држи Клис 1496 (?)“, но није означио извор за ту могућност. Можда је то била споменута белешка из серије *Debita notariae*, али се њен садржај тешко могао тумачити као знак власти над Клисом. Оба позната документа пре би могла указивати на то да су Влатковићи живели у Клису или околини 90-их година XV века. Било како било, упркос чињеници да имају неке веродостојне елементе, две Жаркове повеље готово сигурно нису аутентична документа, макар не у облику у ко-

⁸⁵ Katić, *Veza primorske Dalmacije*, 320–321; И. Божић, *Племенити људи Пољичани*, 93–95; J. A. Soldo, *Inventar*, 177; М. Шунјић, *Dalmacija u XV stoljeću*, 70–74; В. Grgin, *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*, Zagreb 2002, 98.

⁸⁶ V. V. Makušev – М. Šufflay, *Isprave za odnošaj*, 45–46.

⁸⁷ „Thomas Petrouich de Clissa tanquam comissus voiuode Xarchi et Tadei eius voiuode Xarchi fratris ac Giure nepotis eorum habitatorum in Cheruatia Cumscha Хемглиа“. В. Трпковић, *Хумска земља*, 237. Вероватно исти Томаш Петровић био је посланик Влатковића и 1482. године (Ј. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* I/2, 141), 1485. године (DAD, *Diversa notariae* 66, f. 7', 29. III 1485), а можда је он идентичан и са Жарковим човеком Томом из 1489. године (Ћ. Truhelka, *Tursko-slovenski spomenici*, 95).

⁸⁸ „Ego Pauao Iuanisseuich de Bagnana principalis debitor et nos Cuietchus Stoichouich de Breno de Trapita et Milobratus Brattetich...obligamus nos dare et soluere comiti Xarcho Vlatchouich...ducatos auri viginti aut plus vel minus quantum ipse comes Xarchus expendit ultra ducatos quinquaginta non solutos in termino pro redemptione Iuani Iuanisseuich qui detinetur captiuus in Clisso“. Е. Kurtović, *Izvori za historiju*, 593.

⁸⁹ С. Рудић – Ј. Тодоровић, *Тестамент Кларе, супруге војводе Петра Павловића*, Зборник Матице српске за историју 88 (2013) 93–97; С. Рудић, *Петар Павловић*, 57.

јем су сачуване. Док се не појаве поузданији подаци, повезивање Жарка Влатковића и Клиса можемо сматрати вероватном последицом брака две историјске личности истога имена – већ поменутог Влатковића и Жарка Дражојевића – од стране аутора заострошких кривотворина. Такође, како мислимо да је Жаркова повеља која је наводно из 1498. настала пре оне која је наводно из 1468. може се десити да је помен Клиса у млађу ушао из старије кривотворине, а да је у старији фалсификат можда ушао због неких аутентичних веза Жарка и Клиса. Напоменимо да је у наведеној повељи из 1498. Клис поменут само као датација, а не део Жаркове титуле, што је реалније.

Ако изузмемо поменуте Жаркове повеље⁹⁰, заострошки манастир поседује и бројне друге исправе о првим деценијама свога постојања, које су издали органи турских власти крајем XV и почетком XVI века. Оне су махом (ако не и све) оригиналне и аутентичне, али уместо традиције о Жарку, који се уопште не помиње, доносе конкретније информације о војводама Августину Влатковићу и Петру Павловићу Влатковићу (називаном и Шимраковићем). Ради се о серији докумената које су поседницима манастира издавали емини (пописивачи, убираоци пореских дажбина), кадије и санџакбегови као доказ да је пореска јединица коју је представљао манастир са својим земљиштем била у држању (махом фрањевачких) монаха. Документа потичу из раздобља од 1494. па надаље, а у смислу теме која нас занима иду до 1510. године. Ниједна исправа Влатковића није сачувана, можда зато што су их узеле турске власти, већ се на даровања реферише кроз турске потврде. Даровница се у једном случају (1497) изричито наводи као вакфија (вакуфнама) коју је за живота издао Августин, али се на њу реферисало према раније издатом, несачуваном документу. Наиме, монаси манастира су од представника власти добијали уверења о држању земље, поткрепљујући тврдње писменим или усменим сведочењима, а тврдили су да им је земљиште дао, у баштину, војвода Августин Влатковић, из фонда сопствене баштинске земље.⁹¹

Док Жарков чин даровања делује мало вероватан, иако није свим искључено да га је било, за Августина је то практично извесно. До даровања је, по свему судећи, дошло тек после дефинитивног повлачења Косача са тог простора и турског пописа 1475–1477. године, у којем је Заострог записан као пусто село у џемату војводе Дадоја.⁹² Манастир се, пак, не помиње у наведеном турском дефтеру довршеном

⁹⁰ J. A. Soldo, *Inventar*, 177–178, 182–183.

⁹¹ AFSZ, *Turske isprave*, br. 5, 7–9, 12.

⁹² BOA, *TD* 5, 67; A. S. Aličić, *Poimenični popis*, 91.

1477, али је, извесно, затечен у рукама фрањеваца приликом наплате влашких филурија, периодично прикупљених на годишњем нивоу. На то упућују заострошка документа, наводећи једну потврду земљишта, које можемо датирати у 1480/81. годину. Наиме, најраније турске исправе наводе да је потврда земљишних поседа, датих од Августина манастиру, први пут констатована од стране Иса факиха који је монасима издао и документ о томе. Та исправа коришћена је приликом доцнијих потврда, али данас није сачувана у архиву манастира. На основу других турских документа, утврђено је да је Иса факих, на положају кадије Скопља, био овлашћен за прикупљање влашких филурија током две фискалне године – 1480/81. и 1481/82, на простору читавог Херцеговачког санџака.⁹³

У поменутих заострошким документима констатоване су потврде манастирске земље и за време санџакбегова Мустафа-бега (1483–1493, с краћим прекидом) и Сулејман-паше (1493–1494). Међутим, ниједан од тих докумената није сачуван у манастирском архиву. Потврда Мустафа-бега Миливојевића који је у два наврата постављан на положај санџакбега Херцеговине (1483–1486, 1489–1493), вероватно се односила на период његове управе санџаком након 1489, када се претпоставља да Августин више није био у животу и није више лично, односно непосредно могао пружати заштиту монасима манастира.⁹⁴ Наиме, попис влашких баштина, обављен за време Мустафа-бега крајем 80-их или почетком 90-их година XV века, констатује фрањевце на баштини у Заострогу, а то чини и следећи сачувани попис „мостарских влаха“ из 1497/98. године, који је спровео Касим челебија (исти онај који је нешто раније спровео и попис баштина у време управе Мустафа-бега) и који дефинитивно наводи фрањевце (на челу са кустодом Блажом) као држаоце Заострога.⁹⁵ Тирилски турски документ из 1498. наводи да су

⁹³ BOA, Bab-ı Defteri. Başmuhasebe Kalemi Defterleri 1, 2; AFSZ, Turske isprave, br. 5; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 161–162, 190; К. Јуришић, *Katolička crkva*, 278–279.

⁹⁴ Мустафа-бег који је био херцеговачки санџакбег 1495–1496, по свему судећи, није био иста личност, јер се Мустафа Миливојевић наводи као мртав 1493. године. Ћ. Трухелка, *Tursko-slovenski spomenici*, 94–95, 98–102, 104–105, 112–113; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма I/2*, 310–317, 368–373; Е. Куртовић, *Utvičiči iz Foče (bosansko ili dubrovačko porijeklo?)*, Prilozi Instituta za historiju 45 (2016) 17, 27–28; *Srпски биографски речник 7* (Мл–Пан), Нови Сад 2018, 133 (А. Јаковљевић).

⁹⁵ BOA, TD 987, 31; N. Beldiceanu, *Sur les Valaques des Balkans slaves à l'époque ottomane (1450–1550)*, Revue des études islamiques 34 (1966) 111–116. „Верни и почтени слуга и уздани емин [...] Касум челебија [...]“, наведен као пописник баштина херцеговачких влаха 21. октобра 1497. без сумње је Касим челеби, син Исе, који је у два наврата (1497. и 1498. године) издавао документа на име монаха Заострога (Ћ. Трухелка, *Tursko-slovenski spomenici*, 113–114; Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*

фрањевци ту већ 30 година, што је можда послужило као основ за кри-
вотворену Жаркову повељу и њено смештање у 1468. годину.⁹⁶ Тај
исти турски документ, тачније султанов хућум (наредба) херцего-
вачком санџакбегу, показује да је те године отпочела и криза са пре-
тензијама хварских августинаца, које су подржали папа, поједини Качи-
ћи, вероватно родбински повезани са њима, а нешто касније и нови
херцеговачки санџакбег. Заправо, Жаркова наводна повеља из 1498.
сведочи о истом проблему као и султански хућум, једино што по хућу-
му није Жарко штитио фрањевце од Качића, већ је султан, на молбу
фрањевачког кустода, наложио санџакбегу да испита по ком основу
Качићи злостављају фрањевце. Међутим, у време када су Качићи, уз
благослов локалних Турака, контролисали Крајину, августинци су
1504. у рукама имали турску потврду својих права на манастир. Један
од августинских фратора из те турске потврде био је, упадљиво, фра
Доминик, проказан као развратник у Жарковој фалсификованој испра-
ви из 1498, за коју је, након овде изложеног, сасвим јасно зашто је настала – ради дефамације фра Доминика и настојања да се августинци и
Качићи означе као турски оријентисани непријатељи праве вере.⁹⁷

Дакле, фрањевачки долазак вероватно се десио између 1477. и
1480/1481. године, мада није искључено да је то било и раније, с тим да
то онда није констатовано турским пописима (можда због извесне
аутономије коју је уживао Дадојев џемат у коме се налазио Заострог) и
другим аутентичним и веродостојним исправама. Ако је веровати изја-
ви Петра Павловића из 1510. да је Августин то заиста санкционисао

1/2, 323–324, 366–367; AFSZ, Turske isprave, br. 7, 9). Као повереник султана био је
овлашћен да спроведе попис херцеговачких влаха током 1497/98. Напред наведени
подаци, уз констатацију истоветности садржине текста у недатованом дефтеру где је
забележен манастир Заострог и заострошког документа 23. IV – 2. V 1498. (ВОА, *TD*
987, 31; AFSZ, Turske isprave, бр. 9) поуздано указују на време настанка дефтера *TD*
987 и његово исправно датирање. Сам дефтер представља тек једну од четири посто-
јеће свеске пописа влаха Херцеговине из 1497/98. и погрешно је датиран у различите
године првих деценија XVI века (Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 107, 156, 189, 191),
на основу чега су извођени хронолошки непрецизни закључци. Може се додати да је
мевлана Касим челеби, пописник херцеговачких влаха, вероватно истоимена особа
која се нешто доцније, а пре 1504. године, нашла на положају дефтердара Анадолије
да би пре 12. априла 1504. био постављен за дефтердара Румелије, главног финан-
сијског службеника у централном систему управе султана Бајазита II, вршећи ову
функцију, извесно, све до краја владавине овог султана (1512) – видети: *İstanbul Belediyesi. Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmalarını O.71, 30, 48, 87, 96, 111* итд.

⁹⁶ S. Zlatović, *Franovci države presvetog Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji, Zagreb* 1888, 27–28; K. Jurišić, *Katolička crkva*, 279–280.

⁹⁷ AFSZ, Turske isprave, br. 6, 10–11; K. Jurišić, *Katolička crkva*, 84–85.

својом одлуком, она је могла пасти управо око 1480/1481, када је Августин преузео примат од Тадије у сарадњи са Турцима.⁹⁸ Уједно, у потоњој Нахији Фрагустин, која је обухватила поседе фра Августина тј. баштинске поседе Влатковића, од села на крајинском приморју нашла су се само она у Горњем приморју (Заострог, Дрвеник, Лапчањ, Брист). Упадљиво је већ раније наговештено поклапање између великог броја насеља у Дадојевом цемату (1475–1477) и насеља у саставу Нахије Фрагустин (1497/1498). Фрагустин није био синоним за Горње приморје, како неки наводе, већ је та нахија оцртавала некадашње баштине Влатковића и цемате под њиховом контролом. И у попису 1475–1477. и у оном из 1497/1498. међу споменутим насељима наводе се Дрвеник, Заострог, Лапчањ, Црнућа, Језерчани, Хумчани, Заходи, Отрић, Звирић итд. Нека места (нпр. Заходи) помињу се у рукама Влатковића још 1434. године, а нека су од тог времена Качићи успели да поврате (Храштане, Врх Дол, Тучепи, Макар, Котишина). У селу Вељак (Вељаци) помињу се 1497/98. године Августинове воденице, као и мезра Августинов изгон. Под истим именом бележе се и 1533. године, а и касније. У Заострогу се 1585. наводи Августинова баштинска земља.⁹⁹

Августин је био адекватан кандидат за фрањевачког заштитника. Био је фрањевац који је, изашавши из реда и вративши се политичком животу, постао војвода у Вргорцу, Љубушком и Приморју, што значи да је контролисао област у којој се даровање десило, а био је и близак Турцима, од којих је морао издејствовати аутономију деловања или потврду својих донација.¹⁰⁰ Но, остаје питање шта је он тачно дао фрањевцима и зашто о томе није сачуван документ, већ се пред турске власти излазило са сведочењима или ранијим исправама турских службеника? Чак и ако се радило тек о додели дела земљишта, био је правни обичај да о томе остане писани траг. Августин је, изгледа, деловао на ширем простору, о чему сведочи потоњи назив области Фрагустин, која је, на основу једне савремене вести забележене у Дубровнику крајем 1488. године, за Августинова живота била у статусу субашилука. Као припадник османског војноуправног слоја, Августин је и сâм могао издавати потврде на простору под сопственом управом. Објашњење за сада изостаје, а највероватније би било да су оригинале (ако су

⁹⁸ AFSZ, Turske isprave, br. 12; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 137, 139–140, 144.

⁹⁹ BOA, TD 5, 67–69; BOA, TD 987, 29–35; BOA, TD 174, 101–104, 129, 143–144, 157; ТК.ККА, TD 83, 119а; А. S. Aličić, *Poimenični popis*, 91–95; А. Смиљанић, *Повеља војводе Ђурђа*, 120–124, 131–133.

¹⁰⁰ AFSZ, Turske isprave, br. 12; В. Трпковић, *Хумска земља*, 229, 234, 259; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 189–191.

постојали) отуђили Турци или противнички братри (августинци). У прилог томе може се констатовати чињеница да пре 1494. није сачувана ниједна турска исправа која се непосредно тиче манастирског земљишта, иако се неколико докумената, претходно издатих од стране турских представника власти, међу којима су две потврде херцеговачких санџак-бегова, изричито помиње у најранијим заострошким исправама.¹⁰¹

Први спомен даровања земљишта манастиру забележен је у раним турским документима из Заострога, и то у документу из 1494. године. Најраније турске исправе редовно понављају тврдњу да је мезру Заострог, као сопствени посед, војвода Августин даровао монасима Цркве Св. Госпође у баштину. И дефтер херцеговачких влаха из 1497/98. констатује овај чин, с тим да се додатно прецизира да су се уступљена земљишта налазила на делу мезре Заострог, а у тај део је улазило земљиште Љубче, затим њива Трнова Кљена, као и баштина Павла, сина Драгића.¹⁰² Да Августин можда није био једини дародавац указује последњи податак да се у рукама фрањеваца нашла и поменута баштина извесног Павла (сина) Драгића, у ћирилским белешкама Драгићевића (касније звана и „Попова баштина“), коју је, према једној каснијој белешци, манастиру поклонила извесна Стана са родбином.¹⁰³ Петар Павловић (у заострошком документу називан и Шираковић), главни баштиник поседа Влатковића у следећој генерацији, изјавио је 1510. да је Августин дао фрањевцима земљу у баштину, а тек његова изјава о (поновном) даривању пред органима турске власти представља први документарно забележен и до данас сачуван правни акт којим су Влатковићи непосредно регулисали поседовне односе у корист зао-

¹⁰¹ ВОА, *TD* 987, 29–35; ВОА, *TD* 174, 101–104, 129, 143, 157, 263; В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 147;

¹⁰² AFSZ, *Turske isprave*, br. 5, 8–9, 12; ВОА, *TD* 987, 31; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 189–191; К. Јуришић, *Katolička crkva*, 85–86, 201. Топоним Трнова (и) Кљена и данас се може наћи на топографској карти (Vojnogeografski institut SFRJ, *Топографска карта 1 : 25000, Секција 573–4–1*). Кљена се, у облику Клења (Kilenya), бележи већ 1475–1477. у склопу земљишта, међу којима је и Заострог, за која се наводи да су Додојеви баштински поседи – ВОА, *TD* 5, 67; А. С. Аличић, *Poimenični popis*, 91 (погрешно прочитао као Ћилина).

¹⁰³ AFSZ, *Turske isprave*, br. 14; К. Јуришић, *Katolička crkva*, 85; А. Никић, *Samostani hutačkih franjevaca*, 229–230. Извесни Павле Драгић(и)јевић помиње се 1451. као човек Иваниша Влатковића (С. Ћирковић, *Херцег Стефан*, 170). Наведену Стану не проналазимо у до сада познатом родослову Влатковића, те је Јуришићева теза да је она била супруга војводе Петра Павловића спекулација. Пре ће бити да је она наследница Павла Драгићевог.

строшких фрањеваца.¹⁰⁴ Након овог чина било какво даље питање поседништва над земљиштем манастира није више представљало предмет спора пред органима турских власти. Нема сумње да је између Влатковића и фрањеваца било некакве наклоности¹⁰⁵ или споразума, али сви документарни трагови припадају турској дипломатичкој грађи – дефтерима (почев од 1497/1498. године) и појединачним документима из заострошког манастира (почев од 1494. године).

Да би извршио даровање са своје стране, Павловић је морао претходно исходити потврду султана да је земља његова. Повод за Петрову изјаву о поновној донацији заправо је произашао из наставка парнице између хварских августинаца и фрањеваца.¹⁰⁶ Како су августинци пре 1504. године добили турску потврду да је манастир њихов, фрањевци су искористили ново уздизање Влатковића на војводство хумско и крајинско и њихове везе са херцеговачким војводама и санџакбеговима да преиначе одлуку ранијих власти, што им је пошло за руком.¹⁰⁷ То није занавек окончало спорове ни са сућурајским августинцима, ни са Качићима, али их јесте одложило, а уједно је и запечатило традицију о Влатковићима као првим дародавцима фрањевачке заједнице у манастиру Св. Марије (Св. Госпође, како стоји у документима) у Заострогу.

Како су оригинална документа на којима су фрањевци темељили своја права били сразмерно позни и турског порекла, у неком тренутку, можда већ доста раном, одлучено је да се (ре)конструише „фондациона исправа“, хронолошки смештена тридесет година уочи османског пописа из 1497/1498. и царског хућума из 1498, што се слагало и са временом када су босански фрањевци добили папску похвалу и заштиту због помоћи угарском краљу у Босни, услед које су претрпели велику штету и прогон од Турака (1467).¹⁰⁸ Друга исправа, стављена у 1498. годину, готово сигурно раније настала, требало је да посведочи о почетку заостравања сукоба са августинцима и Качићима. Но, зашто је за ауктора обе фалсификоване исправе изабран Жарко? Можда зато

¹⁰⁴ AFSZ, Turske isprave, br. 12; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 190; К. Јуришић, *Katolička crkva*, 85; С. Рудић, *Петар Павловић*, 55. Начин на који је Петар Павловић дао фрањевцима земљу наликује на процедуру за успостављање вакуфа.

¹⁰⁵ Везе неких босанских великаша и фрањеваца биле су интензивне и раније, а то се односи и на Влатковиће чија је права још 1434. гарантовао викар Босанске фрањевачке викарије Иван (Жуван) Корчуланин. F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 379; А. Смиљанић, *Повеља војводе Ђурђа*, 121, 123, 127.

¹⁰⁶ К. Јуришић, *Katolička crkva*, 13–14, 16, 83–86.

¹⁰⁷ AFSZ, Turske isprave, br. 10–11.

¹⁰⁸ G. Čremošnik, *Ostaci arhiva bosanske franjevačke vikarije*, Radovi Naučnog društva NR BiH III/2, Sarajevo 1955, 43–45; И. Божић, *Млечани према наследницима*, 116.

што су фрањевци заиста првобитно дошли у његово време, бежећи пред ратом у долини Неретве и Требижата. Можда зато што је Жарко важио за истакнутог католика и борца против Турака, блиског Угрима и, неко време, Млечанима. Но, иако су у повељама изнете неке чињеничне ствари о Жарку, углавном се ради о (случајно или намерно) искривљеној традицији. Наиме, спомен цара, Жарковог сизерена, вероватно се не тиче тадашњег немачког цара Фридриха III, већ је дошло до „интерполације“ терминологијом XVI века, када је угарски краљ често уједно био и римско-немачки цар. Претерано истицање антитурских сентимената и оптужбе против августинаца и Качића као турских поданика, у нескладу су са праксом самих Влатковића који су сарађивали са Турцима и били у изразитим сукобима са Млечанима након 1471. године. Ако је циљ био за фундатора представити бољег хришћанина, то је онда свакако пре био Жарко, него Тадија или Августин. Па опет, Жарко је имао највеће сукобе са Венецијом као заштитницом хришћанства.¹⁰⁹

Неки слојеви традиције која је ушла у исправе део су ширег регионалног дискурса, а један посебан слој представља оно што је унео Лука Владмировић, такође фратар и уједно знаменити фалсификатор. Свест о немањихкој државности у Хуму и Крајини, коју је ојачавао покрет становништва у време турске владавине, изнедрила је наратив о првобитном постојању манастира грчких (православних) монаха. Када су ове монахе, и под којим околностима, могли заменити августинци, није сасвим јасно, али неки археолошки налази, чини се, сведоче о старости богомоља на том подручју, но не и о њиховој припадности.¹¹⁰ Око припадности манастира сукобљавали су се Никодим Милаш, аутор *Православне Далмације*, који је тврдио да је ту (као и у Макру и Пољцима) 872. основан православни манастир (мислећи, ваљда, на манастир са монаштвом које је живело по правилима Св. Василија) и поје-

¹⁰⁹ В. Атанасовски, *Пад Херцеговине*, 67–70, 74, 79–85, 91–93, 107, 123–125; J. A. Soldo, *Luka Vladimirović*, 199. И други фрањевачки манастири имају предања у вези са Жарком Влатковићем. По неким је он истерао августинце из Макарске и Живогошћа (требало би: Заострога), а по другима је имотским фрањевцима из Пролошца понудио уточиште у напуштеном манастиру у Макарској. Дакле, радило се о једној општијој традицији фрањеваца у Макарском приморју. Та се традиција везује углавном за шездесете и деведесете године XV века, па чак и за почетак XVI века када је Жарко већ био мртав. D. Korać, *Franjevci i njihovi samostani*, 28.

¹¹⁰ D. Fabianich, *Storia dei frati minori* II, 290–291; K. Jurišić, *Katolička crkva*, 11–13, 83–84; M. Tomasović, *Toponomastika i hagiotoponomastika kroz arheološke indicije za obalni pojas između donjeg toka Cetine i Neretve*, Dani Stjepana Gunjače. Hrvatska srednjovjekovna povijesno-arheološka baština – Međunarodne teme 2, Split 2012, 123, 128, 133–135; Isti, *Vodič kroz kulturnu baštinu: Makarska i Makarsko primorje, Biokovo i Zabiokovlje, omiško-rogoznički i neretvansko-stonski prostor*, Makarska 2015, 95.

дини хрватски аутори црквене историје који су оповргавали постојање православног монаштва у западном Хуму у било ком тренутку, али ни за једну од изнетих тврдњи за сада нема непосредних доказа, јер се о заострошком манастиру пре друге половине XV века, на основу историјске грађе, не зна баш ништа.¹¹¹

Посебан слој представља и већ поменути наратив о Југовићима које је Жарко наводно лишио баштина крај Заострога, јер су се тирански односили према становништву које није плаћало порезе и продавали га Турцима. Тај је наратив ушао у Жаркову повељу из 1468. године, али и у топономастички слој, јер се градина изнад Заострога назива Југовића град, и у епику, јер је наиме забележена песма о Југовићима и граду на Витеру. Они су, разуме се, повезани са косовским јунацима, а не са локалним родом који је заиста постојао и коме је могао припадати властелин у служби херцега Стјепана Вукчића, Вукман Југовић (пом. 1438–1454).¹¹² Наратив о неваљалству августинаца, а не само о њиховом одласку услед рата, метежа и глади, изграђен је да би се оправдало фрањевачко преузимање запустелог манастира. Влатковићи су означени као богобојажљиви хришћани, иако је заправо у позадини свега морала бити чињеница да су Крајину, а пре свега сâм Заострог, после 1473. држали по турском овлашћењу, што је фрањевцима и омогућило да регулишу баштинско-земљишна питања.

Аутори исправа из 1468. и 1498. вероватно су сами фрањевачки монаси. Оне су постојале и коришћене су као доказно средство и пре времена фра Луке Владмировића (познаје их Маријан Лекушић који је живео 1685–1742), али је Лука, готово извесно, додатно прерадио ону из 1468. године.¹¹³ Њен данас сачуван препис потиче вероватно из 60-их година XVIII века, дакле из Владмировићевог времена, а потенцијалне измене у документу могле би се тицати додавања презимена Владмировић уз

¹¹¹ Н. Милаш, *Православна Далмација: историјски преглед*, Нови Сад 1901, 106–107; S. Bačić, *Osvrt na knjigu „Pravoslavna Dalmacija“ e. Nikodima Milaša*, Zadar 1998, 173–175; K. Jurišić, *Katolička crkva*, 11–16. Милаш, међутим, није аутор тезе о василијевском монаштву у Крајини. Ради се о старијој традицији коју су првобитно бележили и локални католички аутори, а тиче се монашких заједница у Заострогу, Макру и Драшницама (M. Pavličević, *Pučki spisi*, Zadar 1876, 36).

¹¹² A. K. Matas, *Pogled na djelovanje manastira Zaostrog od godine 1468. do 1868. prigodom četiristotegodišnjice i zadnjeg mu dana što postoji u rukama Odkupiteljevih franjevaca*, Narodni koledar 7 (za prostu godinu 1869), Zadar 1869, 93–107; A. Mijatović, *Usmena književnost Zaostroga*, Makarski zbornik 2 (1989) 163–174; A. Mijatović, *Usmena književnost Zaostroga*, Staševica, list župe Sv. Staša u Staševici 7 (2012) 16–22, 25–26; С. Рудић, *Босанска властела*, 123–124; Исти, *Властела Илирског грбовника*, 153–154.

¹¹³ J. A. Soldo, *Luka Vladmirović*, 198–199.

име првог опата Петра, те директан спомен манастира у Љубушком (за који је Владимировић био везан), као самостана из којег су први фрањевци избегли у Заострог пред турском најездом (а ратовања око тог града је заиста било од 1463. до 1471. године).¹¹⁴ Наиме, у манастиру је постојала и паралелна традиција да су фрањевци дошли из Мостара а не Љубушког, или из Мостара, преко Љубушког (и то у XVI веку).¹¹⁵

Било како било, неке чињенице ће остати нејасне, јер су Крајина, Радобиља и Рогозница биле средишта фалсификовања исправа, а у том послу предњачили су монашки редови, али и неке угледније породице које су себи хтеле приписати старо племство. Скоро сви босански фалсификати потичу са тог простора, као и неки српски (јер су постојале јаке традиције некадашње српске и босанске власти).¹¹⁶ Када је реч о Заострогу, чини се да су аутентична даровања дошла тек са Августином и Петром Павловићем, који су у Заострогу имали баштинске поседе, а до пуне кодификације долази почетком XVI века, када су се појавили нови претенденти на имовинска права манастира. Наставили су се спорови између фрањеваца и особа са Хвара, али овога пута око земљишта манастира у Макарској, а током XVII века забележени су нови спорови Заострожана са Качићима око земљишта.¹¹⁷ Нестанком Петра Павловића са историјске сцене након 1528. године, нестали су, чини се, и Влатковићи у Крајини, па је фалсификовање традиције о њима олакшано јер је није имао ко оспорити, а Петрова изјава из 1510. у довољној мери је доказивала да су Влатковићи, макар почетком XVI века, заиста стајали иза фрањеваца.¹¹⁸

¹¹⁴ D. Fabianich, *Storia dei frati minori* II, 286–292.

¹¹⁵ B. Pandžić, *Hercegovački franjevci*, 22–23, 31.

¹¹⁶ B. A. Kercselich, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares, Zagrabiae* 1763, 247–248, 257–258; G. Alačević, *La contea di Radobolje ed il conte Ivaniš Nenadić*, *Manuale del regno di Dalmazia* 5 (per l'anno 1875), Zara 1875, 145–150; J. Jelenić, *Ljetopis fra Nikole Lašvanina*, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 27 (1915) 281–282; M. Ančić, *Bosanska vlast u Hrvatskoj i Dalmaciji 1387–1394*, Beograd 1985, 137 (magistarski rad u rukopisu); B. Marušić, *Diplomatičke isprave Općine Lokva Rogoznica*, Hercegovina: *Časopis za kulturno i povijesno naslijeđe* 5 (2019) 79–114; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 385–386; D. Fabianich, *Storia dei frati minori* II, 286–288; E. Fermendžin, *Acta Bosnae*, 87–89; Ђ. Тошић, *Двије босанске повеље*, 41–42.

¹¹⁷ S. Zlatović, *Franovci*, 25–28; K. Jurišić, *Katolička crkva*, 278–280; *Fojnica. Osmanski dokumenti iz Arhiva franjevačkog samostana 7*, prir. M. Ursinus, Fojnica 2019, 59–67 (1584). Више о различитим огранцима Качића видети у: M. Granić, *Staro hrvatsko pleme Kačića u Krajinu na srednjedalmatinskim otocima i u Sućurju*, *Makarski biskup fra Bartul Kačić Žarković*, Sućuraj 1999, 75–99.

¹¹⁸ С. Рудић, *Петар Павловић*, 57–59.

ПРИЛОГ 1

**Наводна повеља Жарка Влатковића
фрањевцима у Заострогу (1468)**

Nos Voyvoda Harco Unsky pro sacra caesarea maiestate banus Clissae et Primordiae usque ad amnem Naronam etc. Cum iustis de causis nostrum animum moventibus ob non parvi ponderis faetosa scandala expulsi fuerint fratres eremitaе S. Augustini a caenobio et ecclesia S. Mariae Saustrugii ad littus maris posita, olim a Callugeribus graecis depravatis moribus officinata, a qua turpissime etiam ipsi exiliati fuere; sicut et Macarscae cum utrisque fecerimus. Quapropter scripsimus perlaudabili viro ordinis fratrum minorum, vicario provinciali provinciae Bosnae Argentinae, ut digneretur benigne nobis transmittere duodecim religiosos sui ordinis et vicariae, qui moribus bonis, atque doctrina satis instructi essent, ut ritu et modo religioso, nec non catholico romano, die noctuque divinis in laudibus sisterent, in eorundem caenobiorum ecclesiis, docerentque populum mysteria fidei, et alia ritu latino, atque curam animarum exercerent, sicut et in Bosna faciunt, et quamvis dictus Admodum Reverendus Pater postulationibus nostris satisfacere non potuerit ob penuriam, qua laborat in istis angustis temporibus religiosorum numerus; attamen, Deo optimo maximo sic disponente paulo post accidit, quod pulsi fuere tyrannice sex Patres antedictae vicariae a monasterio S. Catherinae castris Gliubuski, quorum superior erat Admodum Reverendus Pater Petrus Vladmirovich ex definitor, vir sane moribus, doctrina, ac consilio satis abunde gravis, consobrinus noster charissimus, qui cum praedictis sociis ad nos confugiens, humilibus porrectis supplicationibus postulavere, ut iuxta priora desideria, ac promissa nostra demus illis ecclesiam dictam Beatae Mariae Virginis Saustruga sitam, ubi Deo inserviendo vacarent, et pacifice religiosam vitam ducerent, tamquam in christianorum plagis. Quibus libenter, ac toto animo acquiescentes, prius tamen supra sacrae cesareae maiestati datis notitiis; sicque ex ipsiusmet supremae potestatis consensu, cedimus ac damus per modum eleemosynae in perpetuum instituentes, et declarantes eosdem legitimos possessores, sicque institutos ac declaratos esse volumus, non solius praedictae ecclesiae, verum etiam totius ruris sive villae Saustruga, feudum nostrum regio fisco nobis venditum, quae integra fuit possessio quorundam nobilium Jugovich, quos tamquam homines rebelles atque mortis reos ob pessimos mores, et propter laesae maiestatis delictum, qui et christianos non potentes ipsis vectigalia, et tributa solvere, Turcis vendebant, iussu s. cesareae maiestatis expulsimus, et perpetuo tamquam homines infames, damnantes proscripsimus, ut nusquam

repetere audeant quidquam tam de bonis ipsis, quam de honoribus apud quoscumque principes christianos. Constringimus, et mandamus insuper, praecipientes ordine, mandatoque nostro de plenitudine supremae caesareae potestatis in hac parte nobis concessa, omnibus illius villae incolis, tamquam forent eorundem fratrum veri colones, ut de omnibus proventibus et fructibus cuiuscumque generis s. caesareae maiestati et nobis debitis, ipsis fratribus contribuere, et dare debeant, et teneantur. Obligantes fratres ipsos sub indignatione sacrae caesareae maiestatis paena (!) praeter quam quod Deo reddituri sunt rationem, religiose vivere, mysteria, ac catholica dogmata servare, populum docere, haeresesque extirpare, curam animarum studiose perpetuo gerere; nec non eosdem populos in subdita obedientia conservare. Devotas tandem in conspectu Domini pro conservatione, et exaltatione ipsiusmet sacrae caesareae maiestatis, ac nostra, fundere preces ne desinant. Et hanc nostram patentem sigillo nostro communimus, atque propria manu subscribimus. In quorum etc. Datum Clissae die 10 septembris 1468.

Voyvoda Xarco Banus manu propria.

ПРИЛОГ 2

Наводно сведочанство Жарка Влатковића о непочинствима августинаца и Качића у Заострогу (1498)

Nos Vayvoda Xarco Hunzchy memorie comendamus tenore presentium significamus quibus expedit universis quod erant superioribus annis tres fratres nostri servitores et coloni qui in nostro dominio et possessione residebant nobis laborantes et erat pro tunc temporis [fametas]* in dominio nostro et ob id ipsi tres fratres recesserant trans mare ad Apuliam propter famem et ibidem existentes in Apulia mortuus est senior inter ipsos, et alii duo intraverunt ad religionem ordinis sancti Augustini et effecti sunt ambo sacerdotes et nomen unius erat frater Eusebius et alterius frater Franciscus et cum ipsis displiceret vivere in conventu sub regula predicta, querebant sibi vitam sub regulo leviori pro desiderio huius mundi revererunt ad nos sicut nostri homines et coloni nobis humiliter supplicentes ut ipsis in provincia nostra provideremus de statu et munimento; et nos desiderantes ipsis benefacere sicuti nostris propriis hominibus et collocare ipsos sicut presbyteros

* У угластим заградама дата су читања која нису поуздана услед лошег снимка или оштећености документа.

existimantes exinde profectum consequi et utilitatem in provincia nostra in rebus spiritualibus et dedimus eis ecclesiam beate Marie virginis in possessione nostra Zastruga vocata in provintia Kraina quam ecclesiam temporibus dudum efluxis Greci erexerant quando steterunt in his regnis, et pro victu ipsorum dedimus ipsis de omnibus nostris proventibus decimas et omnes nostri amici ac homines et familiares nostri similiter fecerunt per nos compulsi et tanta iam creverant iuvamina que ipsis dabantur quod tres huiusmodi ecclesie abundanter de his vivere potuissent et hoc feceramus cum conditione videlicet si religiose et honeste vixerint inter populum et ipsos ad fidem instruxerint, et ecclesie utilitatem procuraverint; et nos existimabamus quod ita facerent sicut promittebant. Sed in omni tempore quo ibi steterunt non potuimus cognoscere aliquod commodum aut utilitatem quod ipsi eidem ecclesie fecissent. Imo quod deterius est intellexeramus quod ipsi in ecclesia, ante aram stantes, mandassent populo sub pena excommunicationis ut diem Sabati celebrarent et in die Dominica laboret sicut in aliis diebus feriatis, et in hoc ipsorum mandato ipsi populum ad maximum errorem induxerunt qui ipsorum mandato obedierant. Et nos illa intelligentes grave nobis erat sufferre, miseramus pro ipsis et quando comparuerunt coram nobis voluimus ipsos abinde expellere pro hac occasione et ipsi hoc videntes cum maxima humilitate nos rogabant ut ipsos non expelleremus promittentes velle meliorare vitam ipsorum. Et sic facta honesta redargutione, credebamus ipsos ita facturos, et assignaveramus ipsis hanc occasionem, videlicet quod ipsi hunc errorem propter ipsorum ignorantiam fecissent non intelligentes litteras sacras. Et sic ipsos iterum ibi dimisimus. Et post hoc tempus egressus est imperator Turcarum ad hec regna, et occupavit Regnum Bosnensium; et nos in provintiis nostris in hac occupatione fuimus multum oppressi per ipsos paganos; et dicti duo patres videlicet frater Eusebius et frater Franciscus sicut qui erant debiles in fide christiana habito inter se colloquio, et ipse frater Franciscus ivit ad Turcos ad vayvodam Turcarum Askadim vocatum ad locum Mostar vocatum; et ibidem frater Franciscus incepit predicare contra sanctam fidem christianam maledicendo fidei christiane et extollendo et laudando fidem maumeticam et ex hac ipsius secta, et adversa predicatione multi christiani fidem christianam dimiserunt et fidei mahometice adhererant. Et nos qui remanseramus firmi in fide catholica, graviter sustinere potuimus huiusmodi falsas et turpissimas eorum predicationes et seditiones predicti fratris Francisci et incepimus cogitare quomodo nobis ad manus perveniret, et interea ipse deposito habitu religionis sue induit arma fidei mahometice et cum Turcis multos Christianos derobavit, et abduxit, et adhuc plura facere attentabat contra christianos. Ivit ad locum Krupe circa flumen Nerenthe et ibi imperat naves fustas vocatas aptare et

parare ad derobandum et predandum insulas maris circum adiacentes cum Turcis; et nos hoc intelligentes, cogitavimus si ipse illas fustas prepararet, quod hoc esset extremum periculum insularum, et castrorum Dalmatie et infra hoc contingit quod erat unus Vlahus qui multos homines provintie nostre cum Turcis derobaverat, et abduxerat, et non poterat sine provintia nostra stare, et a nobis impetravit libertatem ut sibi parcamus derobationes, et spoliationes, quas nobis et hominibus nostris cum Turcis intulit, et quod ipse vult cogitare de periculo fratris Francisci qui fidem mahometicam suscepit, et nos propter hanc occasionem idem Vlaho omnia damna, et derobationes nobis illatas pepercimus, et gratiam fecimus, et sic idem Vlahus precogitavit de eodem fratre Francisco Turco quod in futuro non potuit plura preda facere christianis, et ex gratia Dei per hoc fuimus tunc liberati ut dicta armata et fuste in loco predicto non proficiant. Et post hoc nobis evenit necessitas mittendi ad serenissimum dominum regem Apuliae propter gravamina nobis tunc imminencia propter Paganorum oppressiones et misimus unum ex Dominio Ragusiensium qui nobis serviebat nomine Maroge vocatum, et cum ipso pro Socio quendam fratrem Dominicum qui erat nepos dicti fratris Francisci Turci, et ipsi existentes in curia dicti domini regis Apuliae; et idem dictus frater Dominicus furatus est dicto nobili Maroye res et pecunias ipsius ibidem habitas, et saltum ab ipso fecit et in fine pervenit ad Anconam et ibi deposito habitu religionis apostatavit, et duxit unam publicam meretricem, et ibidem aliquantulum commoratus fuit; et abinde venerunt per mare ad insulam Faram ad Sanctum Georgium quod audiens dictus frater Eusebius, patruus dicti Dominici, adventum ipsius ad Faram – iter arripuit ad ipsum quamprimum erat in ecclesia beate Marie virginis recessit et ibidem in villa penes Sanctum Georgium fecerunt nuptias, et ipse frater Eusebius hoc facere concessit, imo ipsos benedixit male et iniuste. Et nos hoc videntes ipsorum errorem, convocare fecimus bonos nobiles, et doctos viros in legibus, et iure canonico de Hvara (!), de Poliza, et de provintiis nostris, et de Polyzya; et cum ipsis existentes congregati opposui et de[claravi] coram ipsis occasiones supradictas dicti fratris Dominici apostate, et fratris Eusebii, qui hoc fieri permisit, et concessit. Et de his erroribus multum tractavimus cum predictis nobilibus et iurisperitis hominibus, et ita invenimus, et per ipsos, et per nos adiudicatum fuit et ipse frater Eusebius et Dominicus pro talibus occasionibus debent a dicta ecclesia beate Marie virginis repelli, et excludi. Et dedimus eis terminum quindecim dierum ad recendendum a dicta ecclesia beate Marie virginis cum omnibus ipsorum rebus propriis. Sed non ecclesie, et ipsi non expectato eodem termino infra tres dies salierunt, et fugam fecerunt; et omnes res ecclesie predictae beate Marie virginis subtraxerunt, et secum deportaverunt, et cum illis rebus ad

Segniam venerunt, et ipsas res vendere inceperunt. Et hoc rescians egregius Michael Martinosevich de Bog[ochyn] castellanus Segniensis ipsos fratres Eusebium, et Dominicum in forum ecclesiasticum ad iudicium attraxit. Et contra ipsos procedens ea que non erant vendita ab ipsis reobtinuit, et dicte ecclesie nostre beate Marie virginis tanquam bonus christianus restituit. Pro eo nos videntes huiusmodi talibus diversis malitiosis occasionibus dictorum fratrum, que supra sunt expresse, desiderantes ut divinus cultus in predicta ecclesia nostra non deficeret, et exterminaretur finaliter deliberavimus dictam ecclesiam nostram que iuxta continens privilegiorum nostrorum semper fuit progenitorum nostrorum, dare et comendare venerabilibus fratribus serafici ordinis Sancti Francisci de observantia vicarie Bosnensis sicut illis qui timent Deum, et sicut illis, qui in omnibus eorum monasteriis omnia bona ecclesiastica, et divinum cultum ad profectum, et augmentum semper sollicitate procurare non pigritantur. Et iam ab eodem tempore usque nunc sunt triginta quatuor anni postquam ipsam ecclesiam nostram beate Marie virginis eisdem fratribus de observantia vicarie Bosnensis ad manus dedimus sicut veri heredes et domini ipsius ecclesie, et patrie. Que ecclesia beate Marie fuit ornata primo divino cultu, prout et nunc apparet, et cognoscitur apud vicinos homines qui vivunt catholice, et hoc cum bona ratione et diligenti animo predictorum Petri Sancti Francisci et post hoc ipsa ecclesia erat ornata magnis laboribus, et cultura, et edificiis, et ortulis; et etiam iidem fratres disposuerant optimos sacros apparatus, sicut in quibuscunque aliis monasteriis aliarum civitatum reperiri possit. Nunc vero supervenit supradictus frater Dominicus nepos supradictorum duarum fratrum qui cum donis, et simulationibus frivolis tantum operatus est apud officiales Turcorum sicuti et predicti fratres patrum, videlicet ipsi a principio Turcis adhererunt. Et ipse frater Dominicus in omnibus cum ipsis nequam F[ranciscus ...]diens et sicut pro tunc in Turc[is spem] bonam habuit [et] pro nunc frater Dominicus spem in ipsis [habuerit] et etiam [.....] quorundam [nobilium Kraine Kacichi ...] qui ab evo semper fuerunt predones sancte matris ecclesie prout omnibus manifestum est quid fecerunt hominibus religiosis, et nunc in hac occasione expulerunt dictos religiosos patres ordinis Sancti Francisci de dicta ecclesia et predictum fratrem Dominicum constituerunt guardianum in ipsa ecclesia ut ipse vivat apud ecclesiam, et ipsi nobiles ut diripiant, et diferabant bona ipsius ecclesie et consumant. Et nos timemus quod adventus dicti fratris Dominici ad dictam ecclesiam erit in maximum detrimentum totius christianitatis, et quam primo et propius illustrissimo ducali dominio Venetorum castris, et insulis Dalmatie. Pro eo nos testamur omnia negotia que per dictos fratres a principio contigerunt, et quomodo, et quando illo evenerunt. Et rogamus omnes dominos pro amore altissimi Dei, et etiam do-

minos qui dominantur propria dominia, et ante quorum conspectum presentes littere nostre pervenerint, et signanter rectores dicti illustrissimi domini Venetorum ut quilibet superiores suos de predictis avisaret, ut supradictum venenum in supradicta ecclesia non stabilitetur, tam propter dissipationem dicte ecclesie, quam etiam ut armata ibidem non prepararetur, sicut supradictus quondam frater Franciscus in apostasia sua cum Turcis facere inceperat, ut predictum est, contra insulas maritimas, que essent in maximum detrimentum totius christianitatis. Et pro maiori fide premissorum, ad hoc dedimus nostras patentes litteras sigillo nostro solito consignatas. Datum in Klissio XV. februarii anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo.

Neven Isailović, Ph.D, Aleksandar Jakovljević, MA

SOME CONSIDERATIONS ON THE VLATKOVIĆ FAMILY, KRAJINA AND ZAOSTROG

Summary: The Vlatković family (formerly known as the Bogavčić, Radivojević and Jurjević family) was one of the most significant Bosnian magnate families, and because of the proximity of their possessions to Dubrovnik it is also one of the best documented, yet understudied. Recently, it has again become the focus of interest of researchers, especially those oriented to the source material from the Dubrovnik Archives. However, other sources also speak about this noble lineage, often raising numerous dilemmas. In this paper we tried to systematize and revise the old conclusions and offer new ones on the basis of sources from Dubrovnik, the Franciscan monastery in Zaostrog, and on source material of Turkish, Hungarian and Venetian provenance. Particular attention was paid to the issue of the patrimonial land of the Vlatković family in Krajina (Makarska Littoral and its hinterland) and the issue of the participation of this family in the founding of the Franciscan community in Zaostrog. It was concluded that the core patrimonial possessions of the Vlatković family were located around Pojezerje and Metković and they gradually spread towards Ljubuški and Veljaci, and towards certain areas in the Upper Makarska Littoral and Gorska župa. It was also established that this noble family tried to seize entire Krajina in 1452/1453 and 1471/72, in conflict with both other major political actors and the local gentry – the Kačić clan. Yet, in 1473, the Turks overran Krajina and Ivaniš and Žarko Vlatković were forced to leave their patrimonial possession. These po-

ssessions were, however, passed on to their brother Tadija Vlatković who became a Turkish subject. He and „voivode Dadoj[e]“ from the Turkish register from 1475–1477 were, most probably, one and the same person. In 1481, Tadija was substituted with another brother of his – Andrija Vlatković, who had previously been a Franciscan monk, taking the name Avgustin. „Fra“ Avgustin was a Turkish voivode on his family’s patrimonial land up until his death around 1488. His possessions were subsequently transformed into the nahiye Fragustin, named after him. The nahiye survived the extinction of the Vlatković family, probably in the late 1520s, and became a regular part of the Turkish administrative system already at the end of the 15th century. As for the Franciscan convent in Zaostrog, the tradition linking the arrival of the Franciscans to the protective efforts of Žarko Vlatković in 1468 proved to be of later origin which sought to link the monastic community with a Christian champion and earlier period. In reality, the first benefactor of the Franciscans in Zaostrog was Fra Avgustin Vlatković who donated them his patrimonial possessions and let them take over the former Augustinian monastery (around 1481). Avgustin’s cousin, voivode Petar Pavlović, acknowledged and renewed this donation in 1510, ending the feud between the Franciscans and the Augustinians (which led to the creation of yet another forged Žarko’s document, supposedly from 1498) in the eyes of the Turkish authorities.

Key words: Vlatković family, Zaostrog, Krajina, Makarska Littoral, Žarko Vlatković, Tadija Vlatković, Avgustin (Andrija) Vlatković, Franciscans, Augustinians, middle ages.

ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

COMMEMORATIVE VOLUME
Book No XV
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Book No 48

HOMMAGE TO ACADEMICIAN ĐURO TOŠIĆ

EDITOR IN CHIEF
Academician Rajko Kuzmanović

DEPUTY OF EDITOR IN CHIEF
Academician Drago Branković

EDITOR
Academician Snežana Savić

TEXT EDITOR
Neven Isailović, Ph.D

Banja Luka, 2021.

АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

СПОМЕНИЦА
Књига XV
ОДЈЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Књига 48

**СПОМЕНИЦА
АКАДЕМИКУ
ЂУРИ ТОШИЋУ**

ГЛАВНИ УРЕДНИК
Академик Рајко Кузмановић

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
Академик Драго Бранковић

УРЕДНИК
Академик Снежана Савић

ПРИРЕЂИВАЧ
Др Невен Исаиловић

Бања Лука, 2021.

Издавач

Академија наука и умјетности Републике Српске

Суиздавачи

Историјски институт, Београд

Универзитет у Бањој Луци,

Филозофски факултет

Универзитет у Источном Сарајеву,

Филозофски факултет, Пале